

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

december 2013 • 09

Inhoud

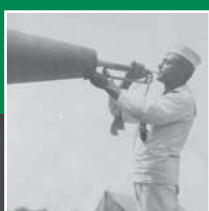
Beheer en organisatie:

- Op bezoek bij... Het Firmament
- Jeugdbewegingen en erfgoed

Onderzoek:

- Brugs uurtje
Dialectzorg in de praktijk

Ontsluiting:

- Promoot je activiteit
Een zo groot mogelijk publiek bereiken met een klein budget
- Van ambachten tot Sinterklaas en Zwarte Piet
Immaterieel cultureel erfgoed in de lokale erfgoedpraktijk

Behoud en beheer:

- De schaduwzijde van licht
- Behoud en beheer van fotocollecties
Een gelaagde materie

Activiteit in de kijker

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierick
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **december 2013 - nr.9**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Op bezoek bij... Het Firmament

Erfgoedorganisaties en historische gebouwen, het is een leuke combinatie. Voor de vijfde aflevering van onze rubriek 'Op bezoek bij' brachten we een bezoek aan de monumentale Mechelse Brusselpoort. Die geeft sinds 2010 onderdak aan Het Firmament, expertisecentrum voor het erfgoed van de podiumkunsten. Veerle Wallebroek, verantwoordelijk voor de algemene leiding, staat er ons te woord.

Wat is een expertisecentrum?

Een landelijk expertisecentrum voor cultureel erfgoed is een dienstverlenende organisatie die zich inzet om over een bepaalde erfgoed-specialisatie of voor een bepaald erfgoedthema, actoren en erfgoedbeheerders in het veld en daarbuiten te begeleiden en waarbij de doorstroming van kennis en expertise centraal staat in de werking.

(Uit: Decreet houdende het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid - 6 juli 2012)

Bladwijzer: Het Firmament is sinds 2012 erkend als het expertisecentrum voor het erfgoed van de podiumkunsten, maar haar geschiedenis gaat verder terug. Hoe is het eigenlijk ontstaan?

Veerle Wallebroek: "Het Firmament kende als organisatie een voorloper in De Centrale voor Poppenspel. Dat was een vereniging die in 1968 werd opgericht en zich toeleegde op het bevorderen van poppen-, figuren- en objectentheater. Hieraan was ook een School voor Poppenspel verbonden die cursus gaf over speeltechnieken en over het maken van poppen. Er waren ook plannen om een museum op te richten, maar dat is er nooit van gekomen."

"In 2002 werd de naam veranderd in Het Firmament, (t)Huis voor poppen-, figuren- en objectentheater, wat gepaard ging met een structuurwijziging. De nadruk kwam sindsdien meer en meer te liggen op het erfgoed van figurentheater. De school met driejarige opleidingen werd toen vervangen door workshops."

Het team van Het Firmament ondersteunt iedereen die in contact komt met het erfgoed van de podiumkunsten.

Bladwijzer: Figurentheater en erfgoed lijken geen voor de hand liggende combinatie. Toch gingen ze bij jullie sinds 2002 meer en meer hand in hand.

Veerle Wallebroek: "Dat klopt. Enkele evoluties hebben ervoor gezorgd dat het begrip erfgoed meer en meer ingang vond in een sector die in de eerste plaats theater maakt. In 2005 zijn we gestart met een grootschalig onderzoek naar hoe de toekomst van dit erfgoed gegarandeerd kon worden. Eerst werd het erfgoed in kaart gebracht, vervolgens werd bekeken hoe Het Firmament optimaal kan inspelen op de noden van het veld. Het erfgoed waarderen en op een aantrekkelijke manier inzetten in de hedendaagse cultuur waren belangrijke uitgangspunten. Het onderzoek werd uiteindelijk in 2009 succesvol afgerond."

Bladwijzer: Wat heeft dat onderzoek precies opgeleverd?

Veerle Wallebroek: “In de eerste plaats werden meer dan 16.000 poppen gelokaliseerd in Vlaanderen. Maar we hadden niet alleen aandacht voor de materiële objecten. Ook vaardigheden en getuigenissen van talloze sleutelfiguren werden opgetekend. Alle resultaten van het onderzoek werden gebundeld in het boek *De boom op het dak. Verdiepingen in het figurentheater*, uitgegeven i.s.m. het steunpunt FARO. Het vormde bovendien de basis voor de erkenning van Het Firmament als landelijk expertisecentrum in 2009.”

Bladwijzer: In 2012 werden jullie opnieuw erkend als expertisecentrum, maar moest jullie werking wel verruimd worden.

Veerle Wallebroek: “Van figurentheater ging het uiteindelijk tot het volledige erfgoedveld van de podiumkunsten of concreter het erfgoed van theater en dans. Dat was nog een lacune in de erfgoedwerking in Vlaanderen. Onze opgebouwde expertise op het vlak van figurentheater was daarvoor een goed vertrekpunt en kon voortaan op een grotere schaal toegepast worden. Van daaruit en in dialoog met het veld verzamelen we nu nieuwe kennis en expertise die we op verschillende manieren delen.”

Speelkruisen van marionetten

Bladwijzer: Op welke manier gaan jullie te werk met het verzamelen van deze kennis?

Veerle Wallebroek: “Daarvoor volgen we vier werklijnen die sterk met elkaar verstrengeld zijn. Het gaat om archief- en collectiezorg, lokalisatie en registratie van archieven en -collecties, documenteren en overdracht van immaterieel erfgoed en het reactiveren van erfgoed om het te kunnen inzetten voor een publiek. Deze werklijnen dienen als basis en als input voor onze dienstverlening.”

Bladwijzer: Hoe zetten jullie die dienstverlenende functie dan om in de praktijk?

Veerle Wallebroek: “Onze adviserende rol rond allerlei vragen over het erfgoed van de podiumkunsten heeft een prominente plaats in onze werking. Een concreet voorbeeld is een gezelschap dat haar activiteiten moet stopzetten. Deze gezelschappen zitten vaak met een archief en een heel arsenaal aan kostuums en decors, die door de stopzetting meteen verloren dreigen te gaan. In zo’n geval kunnen ze bij ons terecht voor ondersteuning en helpen we hen, indien nodig, op weg naar een herbestemming.”

“We maken daarbij geen onderscheid tussen professionele en amateurgezelschappen. Het kan even goed gaan om heemkundige kringen of privépersonen die theaterarchief of -objecten bewaren. Wie in aanraking komt met dergelijk archief of objecten kan bij ons voor advies terecht.”

*Het onderzoek rond figurentheater werd gepubliceerd in het boek *De boom op het dak*.*

Bladwijzer: Dat gaat dan voornamelijk over de eerste werklijn die je noemde. Wat zijn jullie plannen met de andere werklijnen?

Veerle Wallebroek: “Wat betreft lokalisatie en registratie van archieven en collecties werken we aan een soort stafkaart van het podiumkunsterfgoed. Die moet een overzicht bieden van het beschikbare theater- en danserfgoed in Vlaanderen dat kan dienen voor onderzoekers, liefhebbers en beleid. In het verleden werden hiervoor al campagnes opgezet om deze archieven en collecties centraal te registreren in Archiefbank Vlaanderen. De komende jaren wordt bekeken hoe we dit verder kunnen zetten en blijvende aandacht aan geven.”

“Op het vlak van erfgoed van de podiumkunsten is er nog veel braakliggend terrein. Veel heemkundige kringen hebben al onderzoek gedaan naar de lokale gezelschappen en het zou zeer interessant zijn moest die kennis tot bij ons geraken.”

“De werklijn rond het documenteren en overdracht van immaterieel podiumkunsterfgoed speelt in op de huidige tendensen in de erfgoedsector. Theater maken gaat immers over veel meer dan alleen archieven en objecten. De technieken en werkwijzen van choreografen en makers zijn minstens zo belangrijk. Er moet dus worden bekeken hoe het voortleven van deze immateriële zaken kan gegarandeerd worden.”

“Ten slotte willen we er ook over waken dat het theatererfgoed niet ondergestoft geraakt en werken we aan de reactivering ervan, het opnieuw inzetten voor een publiek. Dat kan gaan van inspiratiebron voor een artistiek experiment tot een publicatie of een tentoonstelling. Daarvoor zijn we bezig aan de ontwikkeling van een ‘inspiratiedatabank’ op onze website, die goede voorbeelden weergeeft.”

Bladwijzer: Ook studiedagen blijken een handig instrument voor expertisecentra om direct contact te krijgen met hun doelgroep. In september was Het Firmament bijvoorbeeld aanwezig op Het Theaterfestival met een debat over de zin van archiveren. Welke lessen hebben jullie daaruit getrokken?

Veerle Wallebroek: “De centrale vraag van het debat was hoe we theater en dans kunnen archiveren en waarom we dit zouden doen. Aan de hand van drie voorbeelden wilden we polsen hoe de podiumkunstenaars, academici en erfgoedactoren tegenover dit onderwerp staan. Achteraf bleek dat de deelnemers hier zeer positief tegenover stonden. De grote publieksopkomst en de interventies bewezen dat er nood is aan dialoog over dit thema. Een uitgebreid verslag volgt later nog, bijvoorbeeld in het tijdschrift van FARO.”

Rob Bartholomees
Consulent Heemkunde Vlaanderen

Jeugdbewegingen en erfgoed

Heemkunde Vlaanderen richt zich sinds kort ook op de Vlaamse jeugdbewegingen, dat is al eerder in Bladwijzer vermeld.¹ We gaan in dit artikel dieper in op het uitzicht van het jeugdbewegings-erfgoed en de mogelijkheden van zo'n erfgoedbeleid, voor heemkundige kringen en voor jeugdbewegingen zelf.² Heemkunde Vlaanderen kan je helpen bij het opzetten van erfgoedprojecten rond dit thema.

Erf-wat?

Een eerste stap voor een goed erfgoedbeleid bij een jeugdbeweging is het erkennen en herkennen van het erfgoed dat de jeugdbewegingen in heel Vlaanderen hebben opgebouwd. Daarvoor moeten we soms wel een beetje afwijken van het traditionele beeld op erfgoed. De meeste mensen kunnen zich bij erfgoed wel 'iets' voorstellen, maar kunnen het toch niet goed benoemen. Het belfort van Gent, dat is erfgoed. En het kantklossen in Brugge, dat is erfgoed. Dat voelt iedereen aan. Maar erfgoed, dat is zoveel meer.

De officiële definitie van cultureel erfgoed is, volgens de Vlaamse overheid, 'roerend en immaterieel erfgoed, dat als betekenisdragers uit het verleden gemeenschappelijke betekenissen verkrijgt binnen een cultureel referentiekader'.³ Erfgoed is dus alles uit het verleden wat waarde heeft voor de gemeenschap. En daar komen heel wat zaken gerelateerd aan de jeugdbewegingen voor in aanmerking.

Je moet een oud-lid van de jeugdbeweging maar eens vragen waarom hij of zij dat oude, nutteloze uniform nog steeds in de kast heeft hangen. Het lijkt gewoon verspilling van plaats, want het wordt bijna nooit gedragen. Toch zal het antwoord steevast zijn: 'Omdat het een grote emotionele waarde heeft'. Het is het emotionele belang dat aan dagelijkse zaken wordt gehecht dat het waardevol maakt deze te bewaren en te behouden. Maar het emotionele belang van één iemand maakt 'gewone' dingen nog niet tot erfgoed.

Het gaat immers nog een stap verder: deze zaken die met jeugdbewegingen te maken hebben zijn niet alleen belangrijk voor oud-leden en betrokken personen. Om als gemeenschap iets te classificeren als erfgoed, is het ook essentieel dat het emotionele belang het persoonlijke aspect overstijgt. Erfgoed moet een betekenis hebben voor de gemeenschap. Aangezien de jeugdbewegingen nergens zo groot en populair zijn als bij ons in Vlaanderen, zijn ze ook een kenmerk van onze samenleving geworden. Jeugdbewegingen zitten in onze cultuur ingebakken, wat van jeugdbewegingen springlevend cultureel erfgoed maakt! En dat verdient de aandacht van al diegenen die bezig zijn met heemkunde en lokale geschiedenis.

Diversiteit troef

Erfgoed wordt vaak opgedeeld in drie verschillende categorieën: roerend erfgoed, onroerend erfgoed en immaterieel erfgoed. En ook het erfgoed dat jeugdbewegingen hebben voortgebracht kan in elk van deze drie onderverdelingen geplaatst worden. Het toont aan hoe divers het erfgoed van de Vlaamse jeugdbewegingen is.

Roerend erfgoed zijn alle dingen die je in je handen kunt nemen, verplaatsen en kunt meenemen. Het is het tastbare, maar ook verplaatsbare erfgoed. De meest typische voorbeelden hiervan zijn tekeningen, schilderijen, beelden, poppen, foto's, kledingstukken, munten, documenten, muziekinstrumenten, ... en ga zo maar door. De meeste musea staan vol met roerend erfgoed dat de moeite waard is om te bewaren.

Ook de jeugdbewegingen hebben vaak een hele hoop roerend erfgoed verzameld. Zo dragen de meeste jeugdbewegingen met de nodige trots hun uniformen. Dat uniform is in de loop der tijden vaak enkele keren veranderd. Oude exemplaren zijn de moeite waard bij te houden.

Hetzelfde geldt voor een oude vlag. Vroeger was een vlag, veel meer nog dan nu, hét uithangbord van een vereniging. Maar vandaag de dag ligt deze vaak in een vergeten hoekje te vergaan. Ten onrechte!

Een fotoarchief, dat wordt bij jeugdbewegingen vaak wel bewaard. Zotte foto's, zatte foto's, grappige foto's, groepsfoto's: het is vaak de enige wijze waarop jeugdbewegingen aan een soort van archiefbeheer doen, omdat men bijvoorbeeld fotoavonden organiseert met oud-leiding. Deze fotoarchieven zijn dan ook een fantastische bron voor historisch en heemkundig onderzoek.

Naast uniformen, vlaggen en foto's zijn onder andere ook oude muziekinstrumenten van een muziekkapel, de oude kentekens, oude affiches en posters, ... maar ook oud spelmateriaal voorbeelden van roerend jeugdbewegingserfgoed.

Uniformen, tenten, vlaggen, enzovoort zijn allemaal voorbeelden van roerend erfgoed.

Bij *onroerend erfgoed* denkt men al snel aan grote en belangrijke monumenten. Onroerend erfgoed gaat over tastbare, maar onverplaatsbare zaken. Landschappen (zoals parken, bossen, tuinen, havengebied,...) en gebouwen (zoals monumenten, kastelen, kapelletjes, kerken, ...) vormen ons onroerend erfgoed. Maar opnieuw bewijzen de jeugdbewegingen dat het zeker niet alleen om kastelen en kathedralen hoeft te gaan.

Ook bepaalde jeugdbewegingen bezitten onroerend erfgoed. Sommige lokale groepen hebben hun lokalen in gebouwen van de kerkfabriek, het klooster of een oude pastorie. Anderen hebben dan weer lokalen in gebouwen van de gemeente of een gemeenschapshuis in de buurt. Alleszins, het zijn vaak gebouwen met een boeiende achtergrond, absoluut het onderzoeken waard. En zelfs jeugdlokale zonder bijzondere architectuur of zonder bijzondere voorgeschiedenis blijven de moeite: als plaats binnen de gemeenschap waar de jeugd verzamelt en zich organiseert.

Maar niet alleen de gebouwen als geheel zijn interessant. Soms zit er in een klein detail een groot verhaal verscholen. Misschien zit er in een deur wel al jaren een gat. Wat is het verhaal hier achter? In vele jeugdhuisen zijn er trouwens ook muurschilderingen terug te vinden. Wanneer zijn deze net gemaakt? En wat beelden ze juist uit?

Onroerend erfgoed bestaat niet alleen uit (delen van) gebouwen. Elke jeugdbeweging heeft in zijn gemeente wel enkele 'posten' waar telkens opnieuw naar wordt teruggekeerd. Zo kan op één bepaalde post al jaren het bosspel doorgaan. Een andere plaats in de gemeente wordt dan weer telkens opnieuw bezocht omdat de beek daar smal genoeg is om er over te springen. De gemeenschap in het dorp kent deze plekken, omdat ook zij daar vroeger naar toe trokken, wat er voor zorgt dat deze plekken tot de lokale memorie behoren. Deze gemeenschappelijke herinnering maakt die plek alvast bijzonder en lokaal erfgoed.

Sommige jeugdbewegingen huizen in bijzondere lokalen.

Een heel belangrijk aspect voor de jeugdbewegingen zelf (toch ook zeker het leukste om mee aan de slag te gaan) zijn de verhalen die leven binnen een lokale groep en de tradities die worden doorgegeven. Dit is wat men het *immaterieel erfgoed* noemt. Een vereniging, en zeker een jeugdvereniging, is de plaats bij uitstek waar verhalen ontstaan, waar tradities in ere worden gehouden en waar talrijke liedjes al jaren worden gezongen. Want in welke jeugdbeweging doet er geen straf verhaal over een berucht oud-lid de ronde? In welke jeugdbeweging is er nog geen romance ontstaan, iets later gevolgd door een Chiro-, Scouts- of KSJ-baby, waar misschien dan weer een hele 'jeugdbewegingsdynastie' uit ontstaat? En is de jeugdbeweging niet de plaats waar je zelf je bijnaam hebt gekregen? Ook bepaalde gerechten en menu's zullen zeker geassocieerd worden met het kamp en bepaalde liedjes zullen je sowieso doen terugdenken aan die zwoele zomeravonden rond een knetterend kampvuur.

Jeugdbewegingen, en verenigingen in het algemeen, zijn ook vaak dragers van tradities. Een jeugdbeweging die al jaren meeloopt met de stoet houdt die lokale traditie mee in ere. Het jeugdwerk wordt vaak ingeschakeld bij grote festiviteiten binnen de gemeente, en houdt zo bijvoorbeeld dorpskermissen in stand.

Elementen zoals het uniform en de groet aan de vlag, wat nogal 'archaische' elementen zijn voor de 21ste eeuw, bewijzen dat jeugdbewegingen oude tradities bewaren en doorgeven.

Jeugdbewegingen houden lokale tradities en gewoontes mee in stand. Collectie KSA-VKSJ Nazareth, op www.erfgoed-bankleieschelde.be

Voorlopig kunnen we alvast concluderen dat jeugdbewegingen en erfgoed een mooie combinatie is. Men is er zich vanuit de leidingsploeg of vanuit de heemkundige kring alleen vaak niet van bewust wat allemaal erfgoed is of kan zijn. Pas wanneer dit besef er is, kan men deze waardevolle zaken op een gepaste manier behandelen (zoals een degelijk archief bewaren) en er ook bewust op een creatieve manier iets mee gaan doen (zoals integreren in de jeugdwerking).

Neuzen in het archief

Om dit erfgoed te bewaren moedigt Heemkunde Vlaanderen jeugdbewegingen aan een archiefwerking te onderhouden of op te starten. Dit is zeker niet de gemakkelijkste opdracht, maar wel 'een noodzakelijk kwaad'.

Het is te begrijpen dat het geen evidentie is voor jongeren om aan een archief te werken. Het vraagt dan ook heel wat moeite voor 16- tot 25-jarigen om rond dergelijke onderwerpen te werken. De redenering is als volgt: het draaiende houden van een jeugdbeweging, dat is al zwaar genoeg. Laat staan dat er dan nog tijd over blijft om moeite te steken in iets waar men pas over enkele generaties van gaat kunnen profiteren.

Daar komt nog eens bij dat een leidingsploeg heel weinig continuïteit kent. Elk jaar staan er nieuwe personen klaar en neemt oud-leiding afscheid van de groep. Het werk van een gemotiveerd persoon wordt daardoor niet altijd succesvol doorgegeven.

En de leiders en leidsters van de Vlaamse jeugdbewegingen verzetten inderdaad al heel wat werk. Maar de moeilijkheden en bezwaren ten spijt, blijven we er van overtuigd dat het mogelijk en wenselijk is: een archief voor zo veel mogelijk lokale jeugdbewegingen in Vlaanderen. Daarom hoeft een groep ook niet altijd zelf voor dit archief te zorgen. Je kan het archief ook elders in bewaring geven. Na de juiste afspraken, kan een samenwerking met de lokale heemkundige kring of een lokaal documentatiecentrum misschien al heel wat bezwaren doen verdwijnen. We lijsten alvast kort enkele redenen op waarom een archief wenselijk is. Laat je hierdoor gerust motiveren.

Motivatielijstje

Waarom moeten jeugdbewegingen een archief bijhouden?

Een **tentoonstelling samenstellen** voor het jubileumfeest? Geen probleem als je een rijkelijk gevuld archief hebt. Je hebt alle oude krantjes, tijdschriften, verslagen, affiches en foto's zomaar bij de hand.

Een student wil over jouw groep een **eindwerk of thesis** schrijven? Geen probleem! Hij of zij moet gewoon het archief van jouw groep doornemen.

Inspiratie nodig voor een **spelprogramma**? Kijk eens tussen de oude spelvoorbereidingen.

Op zoek naar **mensen** die ooit betrokken waren bij jouw groep? Gewoon even het archief raadplegen!

Problemen met de eigenaar van de lokalen en andere **juridische kwesties**? In je archief vind je de nodige informatie om dossiers te onderbouwen.

Al dat werk dat jullie leidingsploeg in de leidingsploeg steekt. Dat mag gerust geweten zijn, ook later nog. **Bewijs jullie inzet!** Toon de volgende generatie hoe jullie het waarmaakten!

(bron: brochure 'Jongeren en Erfgoed', terug te vinden op onze website)

En... actie!

Erfgoed: het klinkt bestoft en ouderwets, maar dat hoeft het absoluut niet te zijn! Een jeugdbeweging kan net hele toffe dingen doen met de eigen historische en het erfgoed van de groep. Bovendien levert het je groep ook nog wat op. Een tof erfgoedproject kan je naamsbekendheid bezorgen, de banden met je brede achterban nog eens doen aanhalen of de creativiteit in jezelf de vrije loop laten gaan.

Hét uitgelezen moment om zoiets te doen is natuurlijk bij het vieren van een jubileum. Jubileum-

vieringen zijn nu eenmaal momenten waarop al eens over de schouder wordt gekeken naar wat men allemaal heeft verwezenlijkt. Aan de obligate feestelijkheden en vieringen kan men dus zeker en vast een ‘geschiedenis’-luik hangen. Laat daarom de hele gemeente weten welke mooie jaren jullie al achter de rug hebben! Het is ook op scharniermomenten als deze dat je een brede basis hebt om op te steunen en een hele schare vrijwilligers kan verzamelen om een handje toe te steken.

Neem daarom bij een jubileumviering zeker eens de moeite om je archief op orde te stellen. Stel een klein boekje of brochure samen, waar je een overzicht geeft van de voorbije jaren. Of waarom doe je geen bevraging bij alle oud-leiding, wanneer ze dan toch verzameld zijn op het feestmoment? Samen herinneringen ophalen, dat is toch het leukste wat er is? En jong en oud kan er nog iets van opsteken.

Maar je hoeft zeker niet te wachten tot een jubileum om met je historiek bezig te zijn. Ook in je wekelijkse activiteiten, in je dagelijkse werking, kan je als jeugdbeweging erfgoed verwerken. Misschien in samenwerking met een heemkundige kring?⁴

En misschien doen vele groepen dat onbewust wel al een beetje. Er zijn een ontelbaar aantal activiteiten die draaien rond geschiedenis. Vele spelletjes en activiteiten bevatten historische elementen. En dat is goed, want deze creëren op die manier een historisch bewustzijn. Wie een spelletje stratego of risk speelt, krijgt zonder dat hij het beseft ook enkele ‘historische’ elementen mee.⁵ Maar je kan bijvoorbeeld ook bewust een namiddag een uitstapje maken naar een ander tijdperk.⁶

Maar waarom ga je niet nog een stapje verder en organiseer je geen activiteiten rond de eigen geschiedenis. Zo kan je –zeker met de oudste groepen- rond dit thema werken. Denk dan niet te veel aan ‘historisch onderzoek’, maar wel aan leuke activiteiten zoals een verhalenruiltocht, het naspelen van oude foto’s en filmpjes of het zingen van de ‘top honderd aller tijden’ van de volledige jeugdbeweging. Spelenderwijs leert men op die manier de lokale geschiedenis te waarderen en het belang van het jeugdbewegingserfgoed kennen. HUGO’s mobiel, een project van Mooss kan je hier zeker voor gebruiken ter inspiratie.⁷

Het kan ook leuk zijn om activiteiten uit de geschiedenis eens naar vandaag over te brengen. Ga eens na bij oud-leiding wat ze tien, twintig of vijftig jaar geleden zo allemaal van activiteiten hielden op een zaterdag- of zondagnamiddag. Sommige spelletjes zullen je verbazend bekend in de oren klinken, andere dan weer helemaal niet.

Of nog makkelijker: Chirojeugd Vlaanderen bundelde tijdens het project Chiro Retro heel wat spelletjes uit de oude doos in een spelenbundel. Deze spelenbundel, volledig uit het verleden geplukt, is te verkrijgen in de Banier.

Activiteiten rond of uit de eigen geschiedenis: erfgoedwerking kan ook geïntegreerd worden in de dagelijkse jeugdwerking.

Ondersteuning door Heemkunde Vlaanderen

Geïnspireerd door al dit potentieel? Maar weet je niet hoe te beginnen? Goed nieuws: je kan een hulplijn inroepen! Want wie denkt er helemaal alleen voor te staan, die heeft het mis. Heemkunde Vlaanderen kan naar wens iedereen die rond het erfgoed van jeugdbewegingen wil werken begeleiden. Deze begeleiding kan heel divers zijn. Dat kan gewoon simpelweg het beantwoorden van een prangende vraag zijn. Of we kunnen de juiste werkwijze aanleveren om aan erfgoedwerking te doen. Hoe juist digitaliseren? Hoe juist een interview afnemen? Hoe juist een archief opstellen? We vertellen het je graag. Maar we kunnen ook eens een dag op plaatsbezoek komen, om dan samen het archief te bekijken, het project te bespreken, de mogelijkheden te bekijken, enzovoort.

Soms is het in contact brengen van de jeugdbeweging met de heemkundige kring trouwens al genoeg om een fijn project te doen ontstaan. We moedigen dit daarom natuurlijk ook zeer graag aan en brengen het creatieve, jonge geweld van de jeugdbewegingen dan ook met veel plezier in contact met de historische en lokale expertise van de heemkringen. Dit is een heuse win-winsituatie voor beide partijen, dus durf naar elkaar toe te stappen!

Wil jij nu, als jeugdbeweging of als heemkundige kring, ondersteuning voor een erfgoedproject? Dan kan je ons hierover contacteren via consulenten@heemkunde-vlaanderen.be of door te bellen naar het nummer 015 20 51 74. Neem zeker ook eens een kijkje op www.heemkunde-vlaanderen.be en klik door naar de pagina over de jeugdbewegingen. Of breng eens een bezoekje aan onze facebookpagina!

Tot slot

Wie nog meer over dit thema wil weten verwijzen wij graag door naar enkele andere praktische instrumenten:

- De brochure 'Jeugdbewegingen en erfgoed' is onontbeerlijk voor elke lokale groep die een jubileum viert, een archief wil samenstellen of rond de historiek wil werken. Deze is gratis te downloaden op onze website.
- Er verscheen in 2012, in Bladwijzer 5 reeds het artikel 'Heemkunde en jeugdbewegingen' van Geertje Cools. Alle artikels van Bladwijzer (dus ook dit artikel) zijn op onze website te downloaden.
- Wie rond de geschiedenis van zijn lokale groep werkt, toetst dit best ook eens aan de meer algemene werken rond de geschiedenis van jeugdbewegingen. Een korte bibliografie over de geschiedenis van de jeugdbewegingen is terug te vinden op de pagina's 12-13 van de brochure 'Jeugdbewegingen en erfgoed'.
- Het ludieke filmpje 'jongeren, vrije tijd en erfgoed' (http://www.youtube.com/watch?v=ryj_zcz3YyQ) is een grappige bundeling van tips om erfgoedwerkingen te laten samengaan met jongeren. Zeker ook toepasbaar op jeugdbewegingen!

Pieterjan Buggenhout
Consulent Heemkunde Vlaanderen

1 GEERTJE COOLS, Heemkunde en Jeugdbewegingen, in: Bladwijzer, Mechelen, 2012, 5, p. 13-18

2 Dit artikel is grotendeels gebaseerd op de brochure 'Jeugdbewegingen en erfgoed'. Deze brochure is een 'must-read' voor iedereen die zich bezighoudt met erfgoed en jeugdbewegingen. De brochure is gratis te downloaden op de website van Heemkunde Vlaanderen.

3 Het Vlaamse Cultureel-erfgoeddecreet is terug te vinden op <http://www.kunstenerfgoed.be/ake/view/nl/5589979-Cultureel-erfgoeddecreet+van+2012.html>

4 Opnieuw verwijzen we naar het artikel van Geertje Cools. (GEERTJE COOLS, Heemkunde en Jeugdbewegingen, in: Bladwijzer, Mechelen, 2012, 5, p. 13-18)

5 Over het fenomeen van digitale spelletjes en erfgoed, een gelijkaardig onderwerp, is reeds een artikel verschenen in Bladwijzer: FILIP HOOGHE, Historische Games. Entertainment of educatieve waarde in een digitale wereld, in: Bladwijzer, Mechelen, 2013, 8, p. 5-15. Ook hier wordt het educatieve aspect van 'historische' spelletjes (maar dan digitale) besproken.

6 'Onvoltooid verleden tijd', een project van tapis plein, toont alvast het goede voorbeeld: www.onvoltooidverleden.be

7 In het project HUGO's mobiel vind je 'een hoop creatieve activiteiten, tips en materiaal om met iedereen van de groep –van de jongste leden tot de leiding- aan de slag te gaan met jullie eigen cultureel erfgoed.' Meer informatie is terug te vinden op www.hugosmobiel.be

Brugs uurtje:

dialectzorg in de praktijk

De heemkundige kring Brugs Ommeland / Maurits Van Coppenolle heeft al bijna dertig jaar ervaring met het werken met dialecterfgoed. Hoog tijd dus om hun methode en verzamelde expertise te delen met andere heemkundigen. Plan je activiteiten rond dialecterfgoed? Doe hier dan inspiratie op en laat ons het resultaat weten via consulenten@heemkunde-vlaanderen.be

Brugs Ommeland/Koninklijke Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle dankt haar naam aan de volkskundige Maurits Van Coppenolle (1910-1955). Hij was in de jaren 1930-55 een belangrijke bezieler van de volkskunde in het Brugse. De kring werd in 1958 opgericht in nagedachtenis van zijn werk en zijn persoon.

Bijna 30 jaar geleden startte Brugs Ommeland/Koninklijke Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle met een activiteit waarbij de zorg voor het dialect centraal staat. In dit artikel willen we schetsen hoe de heemkundige kring daarbij te werk is gegaan en hoe zij vandaag nog steeds actief dit dialecterfgoed beschermt. We beschrijven de manier waarop alles tot stand kwam, welke methode gehanteerd wordt en hoe een bescherming op langere termijn wordt gegarandeerd.

1. Ontstaan van de Werkgroep Brugs Dialect

Lange tijd bleef de werking van Brugs Ommeland/Koninklijke Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle zeer klassiek. Voordrachten, tentoonstellingsbezoeken en wandelingen wisselden elkaar af. In 1984 werd de werking van de kring algemeen aangepakt: het bestuur werd verjongd en voortaan zouden werkgroepen opgericht worden die specifiek een volkskundig onderwerp zouden onderzoeken en methodes uitwerken om het gestelde doel

te bereiken. De eerste werkgroep was de “Werkgroep Karel De Wolf”. De bijzondere opdrachten van deze werkgroep waren het bestuderen van het Brugs dialect en het uitwerken van een methode om het dialect in stand te houden en te versterken.

De naam van de werkgroep werd geïnspireerd op de figuur van Karel De Wolf (1883-1948), een bekende Brugse apotheker die gedurende gans zijn leven Brugse woorden, uitdrukkingen en grammatica op apothekersbriefjes noteerde met de bedoeling een Brugs woordenboek uit te geven. In zijn nalatenschap bevonden zich enkele duizenden “pilenbriefjes” volgeschreven, allemaal alfabetisch gerangschikt. Na zijn overlijden werd alles in dozen opgeborgen. Karel De Wolf schreef ook vertellingen en een kerstspel. Bij gelegenheid van een herdenking van zijn 100-jaar geboorte voerde de heemkring op 19 december 1983 dit kerstspel op. Na de vertoning sprong de zoon van Karel De Wolf op het podium en vroeg wanneer de heemkundige kring eens zou starten met “iets” te doen voor ons dialect. De heemkundige kring had de boodschap begrepen en richtte de werkgroep Karel De Wolf op.

Het was in 1984 niet evident dat het dialect een ruime belangstelling genoot. Het Algemeen Nederlands was in volle opmars. Was er wel interesse voor ons dialect? De werkgroep zou een plan opmaken met een visie van 20 jaar om te eindigen met het uitgeven van een Brugs woordenboek. Op 13 oktober 1985 veranderde de naam naar Werkgroep Brugs Dialect. In die beginperiode stonden drie vragen centraal:

1. Is er nog belangstelling voor het dialect en voor het Brugs dialect?
2. Welke methodes kunnen we gebruiken om ons dialect te promoten?
3. Hoe moeten we archiveren en hoe bewaren we het dialect voor het nageslacht? Durven wij een woordenboek uitgeven?

2. Is er nog belangstelling voor het dialect en voor het Brugs dialect?

Om te testen of er wel belangstelling voor het Brugse dialect was, gaf de werkgroep een boek uit in het Brugs dialect. “Vijfentwintig jaar Brugsche Krabbels” was een dialectrubriek van Albert Van de Voorde in een lokale krant. Wekelijks schreef hij een artikel in het Brugs Handelsblad. Het waren allemaal anekdotes en verhalen die hij zelf beleefd had. De heemkundige kring drukte het boek op 500 exemplaren en die waren in enkele weken verkocht. Het Brugs dialect leefde nog en er was duidelijk nood aan publicaties. Enkele jaren later volgde een tweede boek “ ’n Dreupel teenegoare”¹ over pintnamen, herbergen en brouwerijen in Brugge omstreeks de eeuwwisseling (1900). Eveneens gingen de 500 exemplaren snel de deur uit. Het zag er goed uit voor het Brugs dialect.

Het enthousiasme voor het dialect werd getoetst met een nieuw initiatief. Karel De wolf schreef enkele boeken in het Brugs over het “Brugsch Volk”. De heemkundige kring vond Fernand Etienne bereid om uit die werken te lezen, wel met de typische Brugse uitspraak. (voor klankfragment via Wikipedia “Brugge/Brugs Uurtje/Fernand Etienne”, 8/11/1992) en dit gedurende vier zondagochtenden per jaar. De werkgroep kon terecht in Het Leerhuis, een privaat cultureel centrum in de Brugse binnenstad. In 1988 verhuisden wij naar het Oud Handbogenhof, Baliaestraat 6 te Brugge.

Luisteren in het Oud Handbogenhof tijdens een Brugs Uurtje in november 2009. Foto: Ewald Vancoppenolle

Ondanks enkele oproepen in ons ledenblad groeide het initiatief niet en waren wij verplicht iets anders te bedenken. Het was onmogelijk de toehoorders te blijven boeien met het voorlezen uit het boek “Brugsch Volk”. Het boek geraakt op een bepaald moment ook letterlijk uitgelezen. Het voorlezen startte op 10 oktober 1984 en viel een jaar later stil. Na een brainstorm werd beslist viermaal per jaar in Het Leerhuis in Brugge van 11 tot 12 uur iemand interviewen met een vooropgesteld thema. Deze volkskundige bijeenkomsten kregen de naam “Brugs Uurtje”. Die naam klinkt nu in Brugge als een lokroep om Brugs te blijven spreken.

3. Welke methodes kunnen we gebruiken om ons dialect te promoten?: Het Brugs Uurtje

Fernand Etienne had op 12 april 1987 zijn eerste babbel met vishandelaar Ryckier, die sprotvisjes meebracht. De aanwezigen konden luisteren en de visjes oppeuzelen. Met de nodige informatie via ons ledenblad en de pers kwamen gemiddeld 50 mensen luisteren naar ons Brugs Uurtje. Aanvankelijk dachten wij te werken met meerdere Brugelingen in één sessie maar dat lukte niet omdat onze klankinstallatie onvoldoende was.

Brugs Uurtje met zuster Cecile Claeys en vlnr. moderator Johan Willems, organisator Ewald Vancoppenolle en medewerkers Ronny Vanaelst en Jacques Naessens in november 1995

Tot november 1993 werkten wij met vertellers over volgende thema's: De Heilige Bloedprocessie, onze Brugse mei-foor, voetbalclubs Club en Cercle, de collegetijd, de kerksuisse, toneelverenigingen, tabak, kermiskramen, enz.² Maar de thema's geraakten uitgeput en de heemkundige kring moest het geweer van schouder veranderen.

Bij de jaarlijkse tussenevaluatie werd voorgesteld om één persoon zijn levensverhaal te laten vertellen. Dit had onmiddellijk succes. Onze toehoorders waren steeds benieuwd om te weten welke vrijwillige Bruggeling in het volgend Brugs Uurtje leuke en soms pikante anekdotes kwam vertellen. Dat sommigen een loopje namen met de waarheid zal niemand verbazen. Vanaf het eerste Brugs Uurtje op 10 oktober 1984 tot eind 2013 hebben onze moderatoren met 136 Bruggelingen gebabbeld.

Het schema voor het interview werd vastgelegd. Na een korte inleiding zijn onze toehoorders benieuwd naar de familiale situatie en hebben zij veel belangstelling voor de jeugdijaren. Dit is een klassiek gegeven om eigen jeugdherinneringen op te vissen en vooral te vergelijken. Reacties als "dat hebben wij ook beleefd" waren schering en inslag. Bij het volgende aspect peilde de moderator naar het beroepsleven. Soms hoorden wij verhalen van 12 ongelukken en 13 stielen. Uit de gesprekken noteerden we veel uitdrukkingen die ons totaal onbekend waren en die wij later in ons woordenboek opnamen. Het valt moeilijk te controleren of er veel of weinig fantasie naar boven komt. Sommigen overdrijven in hun verhalen, maar als ze leuk zijn en vooral spontaan, was het plezier verzekerd. Ook nu nog moet de moderator soms het gesprek sturen zodat de babbel niet stil valt.

Brugs Uurtje met moderator Nico Blontrock en ex-binnenschipper Gerard Van Hecke in december 2006

Op 9 maart 2008 organiseerde de heemkundige kring als prelude voor Airbag 08 en in samenwerking met het Cultuurcentrum van de stad Brugge een speciaal uurtje met als thema "het accordeon te Brugge". Drie bekende Brugse accordeonisten uit Brugge Charles Maeyaert, François Blicck en Etienne Hennebo hadden met onze moderator Nico Blontrock een geanimeerd gesprek. Het aantal Bruggelingen dat onze dialectmomenten volgt, bedraagt ongeveer 100 per bijeenkomst.

4. Hoe moeten we archiveren en hoe bewaren we het dialect voor het nageslacht?

Hoewel het Brugs Uurtje ontstond vanuit de wens om het dialect te behouden, was er tegelijk ook een grote zorg om de inspanningen niet te beperken tot eenmalige manifestaties. Het documenteren van de activiteit zou meteen ook toelaten om de interviews als bronnenmateriaal voor de studie van het Brugse dialect te gebruiken.

De eerste Brugs uurtjes werden niet op band opgenomen. Vanaf 12 november 1989 werd Brugs Uurtje op band opgenomen en vanaf 9 oktober 2008 op dvd. Zo blijven ze een belangrijk studiemateriaal voor later onderzoek.

In het begin van het derde millennium, 2001 kon elke Bruggeling eindelijk zijn dialectwoordenboek aanschaffen. Aan het samenstellen ervan ging een lange weg vooraf. In West-Vlaanderen hadden enkele centrumsteden reeds hun eigen woordenboek. Aan initiatieven in Brugge had het nooit ontbroken. Achiel Van Acker verzamelde Brugse uitdrukkingen en gezegden. Albert Van de Voorde schreef Brugse krabbels in het Brugs Handelsblad en dokter William De Groote schreef over Brugse voetbalzotten en humor in de geneeskunde. In 1993 kreeg de werkgroep een onderafdeling die zich nu zou focussen op een Brugs woordenboek: werkgroep Brugs woordenboek. Aanvankelijk onder de coördinatie van André Vanhulle en later van Jacques Naessens.

Via een oproep in de lokale krant gingen we op zoek naar medewerkers en taalspecialisten. De werkgroep zou 8 jaar elke donderdag en zondagvoormiddag de woorden wikken en wegen. Wij hebben bewust gekozen voor native speakers. Een Bruggeling is iemand die een Brugse vader en moeder heeft en zijn jeugd in onze stad heeft doorgebracht. Enkel dan kwam iemand in aanmerking voor de werkgroep.

De werkgroep Brugs Woordenboek op 3 december 2003 voor de Sint-Trudoabdij te Male: de helden van ons woordenboek: 1° rij vlnr.: Therèse Cornille (+), Rosa Derbaix (+), Jenny Ramon (+), Jacques Naessens, Yvette Planckaert (+), Louise Schaeverbeke, Gilberte De Volder 2° rij vlnr.: Ewald Vancoppenolle, Marcel Dhoore, Margriet Blomme, Guido Decq (+), André Vermeersch, Roger Mestdagh (+), Walter Roose

De hamvraag werd: Wat is Brugs? Dit is de moeilijkste opdracht bij het samenstellen van een dialectwoordenboek. Na overleg werd overeengekomen dat 6 basisprincipes zouden worden gebruikt om te bepalen of iets Brugs kan beschouwd.

1. Het staat in Van Dale als gewestelijk.
2. De uitspraak is verschillend met het algemeen Nederlands.
3. Het woord heeft in Brugge een andere betekenis als in Van Dale.
4. Het dialectwoord komt nergens anders voor.
5. De letters C en H komen in het Brugs niet voor.
6. In Brugge bestaan 3 verschillende uitspraakvarianten (parochiedialect).

Het vastleggen van onze woorden gebeurde voor een commissie die als een soort vierschaar optrad. Elk woord werd gewikt en gewogen en moest na controle van 6 basisprincipes door een derde van de groep als Brugs bestempeld. De boeken van Ka-

rel De Wolf, Achiel Van Acker, Dokter William De Groote, Blauwet, De Bo's *Westvlaamsch Idioticon* en *Loquela* van Guido Gezelle werden geraadpleegd. Vergeten wij de tientallen lijstjes van ijverig meewerkende Bruggelingen niet.

Vooraf werd advies ingewonnen van professoren Johan Van Iseghem en Johan Taeldeman. In de eindfase maakte Bert Capelle het 'spelwerk'.

Het boek werd gedrukt op 1500 exemplaren en is nu alleen nog verkrijgbaar in onze antiquariaten.

Gaandeweg werd deze methode bijgeschaafd. Zo kon het bestaan van de 3 verschillende uitspraakvarianten helaas niet wetenschappelijk vastgelegd worden. Dat zal in de nabije toekomst bijna onmogelijk worden omdat alle dialecten in West-Vlaanderen naar elkaar toegroeien en zullen resulteren in een regiotaal of regiodialect. Zogenaamde volwaardige West-Vlaamse woordenboeken bestaan tot op vandaag echter niet omdat elk dialect nu nog veel eigenheden heeft en dit is de kracht en de kleur van elk dialect. Een voorbeeld van zo'n typisch Brugs dialectwoord: nepmedicamenten of placebo's noemt de Bruggeling "komediecamenten"

Bij gelegenheid van 50 jaar Heemkundige kring Maurits Van Coppenolle, op 6 september 2008 gaf de kring een dubbel CD uit: "25 jaar Brugs Uurtje". Wij kozen 15 klankfragmenten uit om zo een blijvend getuigenis van de vele Brugse Uurtjes te bewaren.

Samenvattingen van de Brugse uurtjes verschijnen in ons ledenblad, in de kranten en in het tijdschrift "De Commeere".

Na bijna dertig jaar staan wij op een keerpunt en zoeken wij nieuwe initiatieven om onze dialect te promoten tegen de stroom in van mensen die menen dat dialect niet meer van onze tijd is. Aan plannen ontbreekt het niet.

Ewald Vancoppenolle

1 Betekent: de ene pint na de andere drinken

Promoot je activiteit!

Een zo groot mogelijk publiek bereiken met een klein budget

Het succes van een promotiecampagne kan je niet op voorhand voorspellen en dat zorgt voor veel vraagtekens bij wie zijn activiteit zo efficiënt en effectief mogelijk in de kijker wil stellen. We kunnen je meteen geruststellen: veel geld en middelen zijn absoluut geen garantie voor een succesvolle promotiecampagne. Zowel communicatieprofessionals als vrijwilligers in een vereniging moeten continu experimenteren en pas achteraf kan de balans worden opgemaakt.

Wie ooit al problemen heeft ondervonden bij het voeren van promotie, hoeft zich geen zorgen te maken. Het kan de beste overkomen. Toch zijn er enkele elementen waar je op voorhand rekening mee kan houden en die jouw kans op succes gevoelig verhogen.

Daarom organiseerden Familiekunde Vlaanderen, FARO, Herita, Stichting Open Kerken en Heemkunde Vlaanderen in samenwerking met CultuurNet Vlaanderen dit najaar een vorming over het promoten van activiteiten voor lokale erfgoedverenigingen. Of hoe je met een klein budget toch een zo groot mogelijk publiek kan bereiken.

© Wikipedia

Communiceren

Een zender die een boodschap verstuurt naar een ontvanger, dat is eenvoudig gesteld een model voor een groot deel van onze communicatie. Een uitnodiging voor een tentoonstelling (boodschap) wordt verstuurd door een vereniging (zender), belandt in de brievenbus en wordt uiteindelijk gelezen door de ontvanger. Je kan hier zelf talloze varianten op bedenken.

Alles begint eigenlijk bij jou, de lokale erfgoedzorg, die moet beslissen om effectief tot communicatie over te gaan. En daar heb je alleen maar bij te winnen. Want een tentoonstelling zonder bezoekers of een schrijver zonder lezers, *dat kan toch niet de bedoeling zijn?*

Het communicatiemodel van Jakobson stelt de relatie tussen zender, boodschap en ontvanger schematisch voor.

Evalueer

Ga eens na hoe jouw communicatie in het verleden verliep. Wat waren jouw activiteiten die veel volk trokken? En in welke mate was dat dankzij promotie? Gedrag uit het verleden is vaak een goede voorspeller voor de toekomst, dus de positieve elementen moet je gemakkelijk kunnen herhalen. Aan de zaken die minder goed gingen, zal je wat moeten werken.

Een klassiek probleem is dat men teveel denkt vanuit het standpunt van de organisator en te weinig vanuit de ontvanger. Dat kan ervoor zorgen dat de zender ervan uitgaat dat sommige (specifieke) kennis bij de ontvanger al aanwezig is. Een tentoonstelling in 'de kerk' van onze gemeente is bijvoorbeeld niet specifiek genoeg geformuleerd als er in jouw gemeente meer dan één kerk is.

Ervaar het zelf!

Als je een liedje zingt, wordt dat meestal wel herkend door je toehoorders. Als je moet neurën, lukt dat al wat moeilijker. Maar probeer eens iemand een liedje te laten raden door ritmisch in je handen te klappen. Niet eenvoudig, want wat blijkt? Jij weet heel goed welk liedje je bedoelt, maar wie ernaar moet luisteren heeft veel moeite om het te herkennen. Zo gaat het ook met veel communicatie: de zender (jij dus) weet perfect wat er bedoeld wordt maar de boodschap is zo onduidelijk verpakt dat de ontvanger de grootste moeite heeft om hem te begrijpen. Denk er dus goed over na hoe je jouw boodschap formuleert.

Het publiek

Om goed te begrijpen hoe je de ontvanger kan bereiken is het nodig te weten waar jouw (potentiële) publiek eigenlijk naar op zoek is. Op basis daarvan kan je dan de juiste kanalen kiezen.

Uiteindelijk zal je wel keuzes moeten maken over wie je wilt bereiken en wie niet. De perfecte boodschap afleveren voor iedereen is jammer genoeg niet haalbaar. Het is daarom goed om te weten dat de samenleving min of meer ingedeeld kan worden in drie categorieën: het kernpubliek, het niet-deelnemend publiek en het kansrijk publiek.

De theorie erover is eenvoudig. Het kernpubliek (20%) zijn de mensen die weten wat ze willen en waar ze het moeten vinden. Dat zijn de vaste bezoekers van jouw activiteiten. Er zijn ook mensen die weten wat ze willen en bewust kiezen om niet aan jouw activiteiten deel te nemen: dat is het niet-deelnemend publiek (20%). Het kost veel energie en heeft weinig zin om je tot deze categorie te richten. De kans dat je erin slaagt hen te bereiken is zeer

klein. Het meeste kans heb je bij het kansrijk publiek of de mensen die net-niet naar jouw activiteit komen. Het goede nieuws is dat geschat wordt op zo'n 60% van de mensen tot deze groep behoort, wat je dus een mooi potentieel oplevert.

Dat er een groot potentieel is, bleek ook uit het PRISMA-onderzoek (www.faronet.be/prisma) van FARO. Een van de meest opvallende vaststellingen was het grote verschil tussen de interesse van de mensen enerzijds en de participatie anderzijds. Veel mensen geven aan wel geïnteresseerd te zijn in lokaal erfgoed, maar dit resulteert zeker niet altijd in een deelname. We willen dus zeker niet beweren dat het eenvoudig is om deze mensen toch te betrekken, maar als je er achter kan komen wat hen tegenhoudt, kan je voor sommige zaken wel een oplossing bedenken.

De meest voorkomende redenen waarom mensen niet deelnemen zijn: een gebrek aan motivatie, informatie of tijd. Ook sociale drempels, toegankelijkheid (voor mensen met een handicap) en de kostprijs spelen een rol. Tot slot is ook de afstand niet onbelangrijk. Uit onderzoek blijkt dat de Vlaming het merendeel van zijn vrijetijdsbesteding zoekt binnen een straal van 30 kilometer rond de eigen woonplaats of een maximale reistijd van 30 minuten.¹

Weten waar het publiek naar op zoek is, maakt het eenvoudiger om hen te betrekken. © Margot Cosemans

Er zijn verschillende manieren om meer te weten te komen over dit kernpubliek en kansrijk publiek. Een eerste mogelijkheid is contacten te leggen met het publiek. Door mensen aan te spreken op activiteiten kan je een hoop informatie verkrijgen. Wie

zijn deze mensen en wat heeft hen ertoe aangezet om naar deze activiteit te komen? Ook een vragenlijst of een evaluatieformulier komen hier zeer goed van pas.

Met deze directe methode loop je wel het risico om steeds dezelfde mensen te bereiken. De ervaring leert dat dit niet meteen aan te raden is. Een vereniging moet in staat zijn constant nieuwe geïnteresseerden aan te trekken om haar voortbestaan te verzekeren. De zichtbaarheid van jouw organisatie verhogen bij een (iets) breder publiek is daarbij een eerste stap. Ga dus ook eens langs op activiteiten van andere verenigingen en leg daar je oor te luister bij hun bezoekers. Wat zorgt ervoor dat ze naar die activiteiten gaan en (misschien) niet naar de jouwe?

Voor wie graag op zoek gaat naar meer achtergrondinformatie, zijn er ook verschillende publieksonderzoeken beschikbaar:

- de algemene statistieken op federaal en Vlaams niveau geven inzicht in de demografische evolutie, de economische ontwikkeling, de sociale toestand... Zo schetsen de Vlaamse Regionale Indicatoren (VRIND), jaarlijks de toestand in Vlaanderen op uiteenlopende terreinen. In dit rapport staat telkens ook een hoofdstuk over cultuur. Zie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>
<http://www4dar.vlaanderen.be/sites/svr/Pages/default.aspx>
- de lokale statistieken geven per Vlaamse gemeente informatie over de bevolking en ook over onder meer de culturele voorzieningen. De situatie in een bepaalde gemeente kan vergeleken worden met het Vlaamse gemiddelde. Er is ook benchmarking mogelijk tussen gemeenten van gelijke schaalgrootte. Voor de Vlaamse centrumsteden bevat de Stadsmonitor heel wat bijkomende informatie. Zie: http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm
<http://www.thuisindestad.be/stadsmonitor.html>
- informatie over brede maatschappelijke trends is onder meer te vinden op www.flandersdc.be (onder andere over de digitale evolutie), in het trendrapport van Toerisme Vlaanderen en via www.scp.nl (sociaal en cultureel planbureau in Nederland). Zie:

<http://www.flandersdc.be/nl/diensten/tools/gps/trends>

<http://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/publication/Trendrapport%202011.pdf>

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Actuele_maatschappelijke_ontwikkelingen_2010

- voor informatie over digitale trends en media-gebruik – zoals het bezit van pc's, smartphones, tablets, het aan de slag gaan met app's – zijn www.mediawijs.be, www.digimeter.be en www.apenstaartjaren.be goede bronnen van informatie.

(Uit: Vloek of zegen. Inspiratiegids voor het toepassen van marketing in de cultureel-erfgoedsector, verschijnt binnenkort bij FARO)

Hoe ziet de doorsnee bezoeker eruit?

Door een publieksonderzoek kwam de organisatie van Open Monumentendag erachter dat de doorsnee bezoeker een hooggeschoolde Belgische vijftigplusser is die vaak al op pensioen is en zelden vergezeld is door kinderen (slechts 10 %!). Het blijken bovendien trouwe bezoekers, want 1 op 3 nam al 5 keer of meer deel aan Open Monumentendag. Per editie worden zo'n 25 % nieuwe bezoekers aange trokken. Bezoeken aan Open Monumentendag zijn doorgaans kort en worden vaak op het laatste moment beslist (60 % beslist de dag zelf).

(Uit: Publieksonderzoek Open Monumentendag 2012)

Doe-tip: Belevingsanalyse

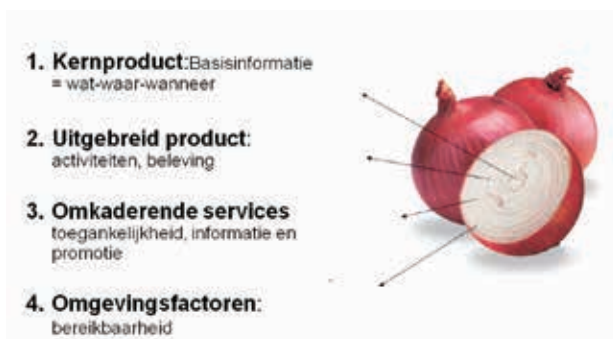
Wat een familie voor, tijdens of na een activiteit beleeft, is vaak even bepalend voor de tevredenheid achteraf als de activiteit zelf. Was de aankondiging duidelijk en aantrekkelijk genoeg? Zijn er voldoende parkeermogelijkheden, een vestiaire of extra dienstverlening? Kunnen de bezoekers achteraf ook contact onderhouden met de organisatie, bijvoorbeeld via een nieuwsbrief?

De boodschap: een lach en een traan

Het kwam eerder al aan bod dat de boodschap een cruciaal element is in de communicatie. Om erin te slagen een goede en duidelijke boodschap te formuleren, is het goed een evenwicht te zoeken tussen twee elementen: wat wil je zelf vertellen en wat wil jouw publiek horen?

Die boodschap mag gerust meer zijn dan een feitelijke opsomming. Als je de potentiële bezoeker wil overtuigen, zal je moeten aantonen wat er voor die bezoeker interessant is (“what’s in it for me?”). Dat kan enerzijds het erfgoed zelf zijn, maar ook de bereikbaarheid en het ontspannende of leerrijke karakter kunnen elementen zijn die de keuze beïnvloeden. Het kan dus zeker geen kwaad om wat emotie of overtuigingskracht in de boodschap te verwerken.

Het **kernproduct** is de basis van elke boodschap en bevat wie - wat - waar - wanneer een activiteit plaatsvindt. Zorg er zeker voor dat deze elementen steeds aanwezig zijn: wie hier tegen zondigt, mag er zeker van zijn dat er misverstanden zullen ontstaan.

De boodschap zit in lagen rondom het kernproduct.

De rest van de boodschap zit, zoals een ui, in lagen om het kernproduct heen. In de eerste plaats gaat het om het uitgebreid product of de beleving die mensen meemaken als ze er mee in contact komen. Welke associaties roept de activiteit bij hen op? Wie hier een goed zicht op heeft, kan daar handig op inspelen. Verder spelen ook de omkaderende diensten een rol: hoe zit het met de toegankelijkheid of de informatie die je bezoekers aanbiedt? Als dit een van je troeven is, moet je die zeker uitspelen. Tot slot zijn ook de omgevingsfactoren belangrijk, hoewel je die vaak niet zelf in de hand hebt. Ligt jouw museum in het midden van je dorp? Is er een

grote parking vlakbij? Stopt er een bus voor de ingang? Dat is allemaal informatie die een potentiële bezoeker zeker op prijs stelt.

Deze verschillende lagen van de ui lonen zeker de moeite om mee te nemen in de promotie van je activiteit. Als je daarin slaagt, kan de vergelijking met de ui nog verder worden doorgetrokken en wordt het echt een boodschap om een traan bij weg te pinken. Met deze kleine overdrijving herhalen we de kern van de zaak: een goede boodschap brengt iets bij de mensen te weeg en zet hen ertoe aan actie te ondernemen.

Communicatie mag meer zijn

Ga eens na hoe je jouw activiteit hebt omschreven.

Omschrijf jouw activiteit bijvoorbeeld niet gewoon zeer feitelijk als ‘Permanente tentoonstelling van de Zusters van Liefde’ maar probeer een verhaal rond de tentoonstelling te construeren. Spreekt onderstaand voorbeeld niet meer aan?

Zuster Placida kan niet spinnen en wordt uit het klooster gestuurd! Benieuwd hoe het afloopt? Bezoek de unieke tentoonstelling over het leven en werk van de Zusters van Liefde. Ontdek hoe deze vrouwen al tweehonderd jaar lang omgaan met het leven achter de kloostermuren.

Kanalen

We weten ondertussen wat ons publiek wil, wat onze rol daarin is en hoe we op basis daarvan een goede boodschap formuleren. Daarmee zijn we ongeveer halfweg, want even bepalend is het kanaal waarmee je dat publiek probeert te bereiken. Als het gekozen kanaal het doelpubliek niet bereikt, kan je het evengoed niet gebruiken.

Een veel voorkomende fout bij de keuze van het kanaal is het kiezen van een kanaal met een te klein bereik. Wie probeert mensen te bereiken uit de hele gemeente, komt er ook niet vanaf met een flyer bij één enkele bakker of één affiche aan zijn eigen raam. Het bereik van het kanaal waarvan je dan gebruik maakt, is dan letterlijk ‘te klein’ om doeltreffend genoeg te zijn. Extra kanalen zullen dan nodig zijn.

Naast de foutieve keuze van het kanaal is ook de hoeveelheid of de frequentie waarmee je communiceert van belang. Het komt nog te vaak voor dat mensen hun boodschap niet genoeg herhalen en zich dan afvragen waarom er niemand kwam opdagen. Het antwoord is dan nochtans eenvoudig: ‘Omdat men niet wist dat er een activiteit plaatsvond’.

Het is bovendien zonde om tijd en energie te stoppen in het nadenken over en produceren van de juiste boodschap, als je die door de keuze van een verkeerd kanaal of door niet frequent genoeg te communiceren, haar doel laat voorbischieten. Het onderstaande overzicht van mogelijke kanalen biedt voldoende stof om ook daar een gefundeerde en doordachte beslissing te nemen.

© CultuurNet

Begin bij jezelf

De meest vanzelfsprekende kanalen worden ook het meest over het hoofd gezien. Nochtans is het goed om te beginnen waar je vertrouwd mee bent. Van daaruit kan je dan verder experimenteren.

Begin dus bij jezelf en je directe omgeving. Er is ongetwijfeld een reden waarom je vol overtuiging een bepaalde activiteit organiseert. Het zal dan ook niet veel moeite kosten die passie en overtuiging over te brengen op hen. Als je er op die manier niet in slaagt je partner, je beste vrienden of je familie te laten opdagen, was de activiteit misschien toch niet zo interessant als je eerst dacht. Eenvoudig gesteld: mondelinge reclame is nog altijd de krachtigste vorm van reclame. Bovendien krijg je een kettingreactie, omdat de mensen die je enthousiast gemaakt hebt, op hun beurt jouw boodschap delen met hun directe omgeving.

Nieuwsbrieven en sociale media

De meeste verenigingen beschikken over een nieuwsbrief, op papier of digitaal, waarmee ze hun leden op de hoogte houden van hun activiteiten. De leden verwachten dat de organisatie belangrijke mededelingen of activiteiten in die nieuwsbrief opneemt. Het is een van de belangrijkste plaatsen waar ze een kijkje gaan nemen om te weten te komen of jullie iets gepland hebben. Vergeet je dit te doen, bijvoorbeeld omdat de deadline voor publicatie is verstreken, dan heb je meteen een pak potentieel geïnteresseerden gemist.

Een nieuwsbrief is een handig middel om je publiek wekelijks of maandelijks op de hoogte te houden van de werking van jouw vereniging. Ze helpen de datum op te frissen en hopen bezoekers door te lokken naar jouw website. Beperk je wel tot de basisinformatie. Teveel tekst zal lezers afschrikken, zodat ze niet verder lezen en niet doorklikken. Hou ook rekening met de privacywetgeving (www.privacycommission.be/nl/direct-marketing). Het is verboden om nieuwsbrieven te versturen zonder dat je daarvoor de goedkeuring hebt van de ‘abonnee’. Lukraak e-mailadressen toevoegen aan het adresbestand kan dus niet. Hou je ook aan de voorwaarden waaronder lezers intekenen. Als het gaat om een maandelijks nieuwsbrief, zal de lezer het niet appreciëren als blijkt dat hij vier keer per maand e-mails ontvangt van jouw vereniging.

De diverse sociale media of je eigen website zijn een ander kanaal waarmee je rechtstreeks in contact kan treden met het doelpubliek. Daarover verscheen een artikel in het tweede nummer van Bladwijzer. Wie Bladwijzer bijhoudt in een map, kan dus even terugbladeren. Wie dit nummer niet ontving, kan het nog steeds gratis downloaden op www.heemkunde-vlaanderen.be/publicaties/bladwijzer.

Nieuwsbrieven houden lezers op de hoogte van de werking van jouw vereniging. Op de hoogte blijven van onze vormingen en activiteiten? Teken dan in op onze nieuwsbrieven!

FARO: www.faronet.be (rechts onderaan de pagina)

Heemkunde Vlaanderen: www.heemkunde-vlaanderen.be/e-heem/inschrijven-e-heem of via de homepage.

Herita: www.herita.be/algemeen/herita-nieuwsbrief

Stichting Open Kerken: www.openkerken.be (rechts onder de balk)

Familiekunde Vlaanderen heeft nog geen digitale nieuwsbrief, maar hun vormingsaanbod vind je hier:

<http://www.familiekunde-vlaanderen.be/system/files/Vormingsaanbod%20Familiekunde%20Vlaanderen%20najaar%202013.pdf>

Gemeentelijke kanalen

In elke gemeente is er wel een gemeentelijk infoblad dat haar inwoners informeert over het reilen en zeilen in de gemeente. Ook verenigingen krijgen daar vaak een plaats om hun activiteiten aan te kondigen. Wil je er zeker van zijn dat jouw activiteit in de brievenbus van elke inwoner terecht komt? Zorg er dan voor dat je een plaatsje in dat infoblad kan bemachtigen! Daarvoor volstaat het vaak om contact op te nemen met de gemeentelijke dienst die het aanspreekpunt is voor verenigingen.

Lokale pers

Veel verenigingen willen nog een stapje verder gaan dan bovenstaande kanalen en hopen ook op een berichtje in de lokale pers. Als je rekening houdt met onderstaande tips, kan je jouw kansen daarop gevoelig verhogen.

Een krant is een van de media bij uitstek die op zoek gaat naar nieuwswaardige berichten. Het woord 'nieuwswaardig' is daarbij cruciaal: de berichten moeten een bepaalde actuele relevantie hebben. Aankondigingen van activiteiten passen daar doorgaans niet in, tenzij de krant ook een rubriek heeft met 'tips voor uitstappen'. Aankondigingen zijn immers meestal een feitelijke opsomming van praktische informatie.

Nochtans zijn er ook uitzonderingen. Sommige activiteiten zijn zo uitzonderlijk of origineel dat de lokale reporter het wel de moeite vindt om een artikel

te wijden aan een activiteit. Organiseer je eens om de vijf jaar een stoet waarin een leger vrijwilligers verkleed door de straten trekt? Scheert jouw bestuur zijn haar af als tegenprestatie als een minimum aantal bezoekers gehaald wordt? Dergelijke zaken wekken gemakkelijker de interesse van een journalist. Want: hoe zijn jullie op dat idee gekomen? Of wat bezielt jullie om de haren af te scheuren?

© Wikipedia

Een originele invalshoek trekt sneller de aandacht van de lokale pers.

Aankondigingen die afwijken van het doorsnee bericht maken dus een grotere kans om de aandacht te trekken. De meest voorkomende criteria waarop een feit als nieuwswaardig wordt beoordeeld, staan hieronder opgesomd. Met die informatie is het een klein kunstje om nieuwswaarde te creëren in je boodschap door sommige elementen extra in de verf te zetten.

- Primeurs en de eerste met iets zijn
- Experts of beroemdheden
- Cijfers
- Exotisme
- Maatschappelijke relevantie
- Trends en evoluties
- Afwijkende invalshoek
- Innovaties

Het persbericht

Met het persbericht probeer je jouw boodschap naar het publiek te versturen via de omweg van een journalist. Daarvoor zal je die boodschap opnieuw moeten 'verpakken'. De journalist is, zoals hierboven bleek, op zoek naar een ander soort informatie dan de wervende boodschap die je rechtstreeks naar het publiek verstuurt. Volgende richtlijnen kunnen je verder op weg helpen:

- Hou het beknopt: 1 A4-tje zou moeten volstaan.
- Schrijf je bericht in een zakelijke objectieve taal. Gebruik de derde persoon.
- Schrijf bovenaan je bericht (en in het onderwerp van je email) het woord 'Persbericht'.
- Zorg dat het antwoord op 'wie - wat - wanneer - waarom - hoe' meteen in de eerste paragraaf staat. De kans bestaat dat men anders niet verder leest.
- Publiceer het persbericht en eventueel beeldmateriaal ook op je website.

Tip! Laat je persbericht eerst door iemand nalez. Zo haal je er meteen een hoop kleine foutjes uit en als die persoon het bericht niet begrijpt, begin je best opnieuw.

Tot slot: zorg ervoor dat het bericht bij de juiste persoon en media terecht komt. Persoonlijke contacten werken ook beter dan een e-mail, dus aarzel niet om ook een telefoontje te plegen naar de journalist in kwestie.

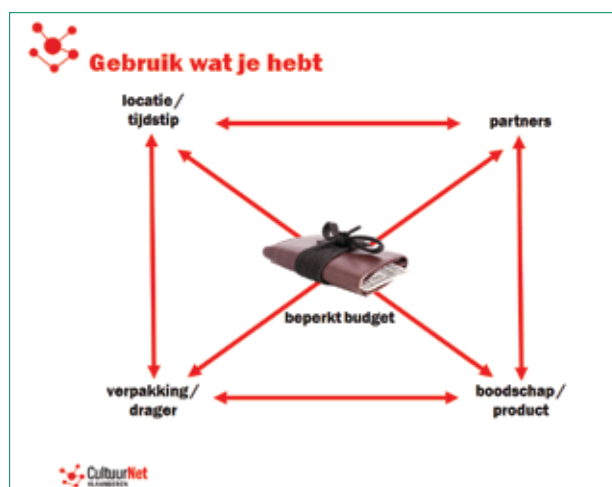
UiTdatabank

Ook de UiTdatabank van CultuurNet is een handig instrument om op een eenvoudige manier een grote groep geïnteresseerden te bereiken. Sinds kort werkt ook Heemkunde Vlaanderen samen met de UiTdatabank en komen activiteiten die werden ingevoerd en iets te maken hebben met heemkunde, op onze website terecht. Hoe je dat precies doet lees je op onze website via www.heemkunde-vlaanderen.be/kalender.

Door gebruik te maken van de UiTdatabank sla je meerdere vliegen in één klap. Jouw activiteit zal dan niet alleen verschijnen op de website van Heemkunde Vlaanderen, maar ook automatisch opgenomen worden in de UiTagenda van jouw gemeente en zo ook verspreid worden door andere media zoals bijvoorbeeld de gemeentesites van Het Nieuwsblad. Ook Familiekunde Vlaanderen heeft plannen op dat vlak.

Bovendien lopen er regelmatig (tijdelijke) acties om projecten rond een bepaald thema te bundelen. Zo werkt het projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog met een trefwoord 'Grote Oorlog' waarmee alle activiteiten over de Eerste Wereldoorlog gebundeld worden. Wie een project plant rond '50 jaar migratie' en dat trefwoord toevoegt, komt automatisch in het overzicht van '50 jaar migratie' terecht.

Gebruik wat je hebt!

© CultuurNet

Laat me raden: je hebt ongetwijfeld een beperkt budget. En promotiecampagnes kosten gauw handenvol geld. Lokale verenigingen hebben doorgaans niet de luxe om peperdure reclamebureaus campagne te laten voeren. Zie dat echter niet als een zwakte, maar als een opportuniteit om creatief om te springen met de middelen die je wel hebt. Het overzicht van tips die we tot nu toe gaven, heeft bovendien nog geen euro gekost (met uitzondering van eventuele drukkosten, als je daarvoor kiest).

Een niet onbelangrijk element dat we nog niet hebben vermeld, is het gebruik maken van partners. Als de activiteit een samenwerking is van verschillende organisaties, zijn veel meer communicatiekanalen beschikbaar. Elke vereniging heeft haar eigen website, sociale media, ... en achterban. Samenwerkingsverbanden trekken ook gemakkelijker de aandacht van de media. Door samen te werken verhoog je ook het maatschappelijk draagvlak voor jouw activiteit. Je hebt er dus alle baat bij om je als een constructieve partner op te stellen in het verenigingsleven van jouw gemeente. Behandel andere verenigingen niet als concurrenten maar als collega's of vrienden!

Valerie Vermassen (Familiekunde Vlaanderen)

Leen Breyne (FARO)

Nena De Roey (Herita)

Katlijn Vanhulle (Stichting Open Kerken)

Sam Rasschaert (CultuurNet)

Rob Bartholomees (Heemkunde Vlaanderen)

1 Ongeveer 80% van het dans-, muziek- en theaterpubliek verplaatst zich niet verder dan 30 kilometer om een voorstelling bij te wonen. Atlas Podiumkunsten van Re-Creatief Vlaanderen: <http://www.cultuurnet.be/kennisitems/de-zone-30-van-cultuur-en-vrijetijdsparticipatie>
Uit Engels onderzoek blijkt dan weer dat het eerder gaat om 30 minuten. In verstedelijkte gebieden zoals Vlaanderen blijkt die 30 kilometer mooi overeen te komen met 30 minuten: <http://www.cultuurnet.be/node/510>.

Van ambachten tot Sinterklaas en Zwarte Piet

Immaterieel cultureel erfgoed in de lokale erfgoedpraktijk

‘Immaterieel cultureel erfgoed’, wat is dat? En hoe draag je er zorg voor? Daar werpen we in dit Bladwijzerartikel ons licht op. Niet op het materiële aspect van erfgoed, niet op onroerend erfgoed (de gebouwen, landschappen die onze omgeving een gezicht geven), nee, op het immateriele of anders gezegd, niet-tastbare erfgoed.

Voor sommigen zal dit verhaal vragen oproepen: ‘Is er plots een nieuw soort erfgoed dan?’ Of, ‘We doen dit toch al lang? Dit erfgoed gaat al jaren mee, waarom dan nu plots een nieuwe, moeilijke, term?’ Aan hen zou ik zeggen, lees mee, en ontdek hoeveel immaterieel erfgoed eenieder van ons met de paplepel meekrijgt en ook opnieuw doorgeeft. Veel ervan is inderdaad niet nieuw. Alleen benoemen we sinds enkele jaren ook dit niet-tastbare deel van onze erfenis, kijken we bewust naar onze gewoonten en gebruiken met een nieuwe bril.

Houtem Jaarmarkt © Michiel Hendryckx

We schrijven Sint-Lievens-Houtem, 11 november. Een levendig dorpsplein waar vee, boeren, handelaars en bezoekers elkaar ontmoeten op de jaarlijkse markt. Via een handklapgebaar wordt het vee er verhandeld, zoals het al eeuwen gebeurt. Een

feestelijk hoogtepunt in het jaar voor honderden inwoners en veeboeren.

Of we schrijven eind augustus en september. In vijf gemeenten in Vlaanderen maken groepen zich op voor hún hoogtepunt van het jaar: het bloemencorso. In de uren voor de stoet werken vele handen tegen de klok aan het opfleuren van de wagens met dahlia's. Een bontgekleurde stoet trekt nadien door de straten, de beloning voor maanden van voorbereiding.

Bloemencorso Blankenberge

Het zijn slechts twee voorbeelden uit een eindeloze reeks aan gebruiken die we als niet-tastbaar of immaterieel erfgoed zien. Ze maken deel uit van een cultuur, geven haar kleur. Ook kennis van de natuur, ambachten, voorstellingen, muziek vallen hieronder, met voorbeelden als het eten van een pak friet in een frietkot, het ambachtelijk telen van grondwitloof, het poppenspel, het spelen op de beiaard, kantklossen...

Het zijn allemaal niet-tastbare fenomenen, die creativiteit of techniek vragen én enthousiaste aanhangers, een groep mensen (of ‘erfgoedgemeenschap’)

die er belang aan hecht. Voor die groep maakt deze praktijk deel uit van hun geschiedenis en hun toekomst. Ze kregen het van hun ouders en grootouders en geven het opnieuw door aan hun kinderen, omdat ze het waardevol vinden. En zo draait dit al eeuwen. Dat is immaterieel erfgoed. Dat iedere generatie iets aan de traditie kan veranderen, spreekt voor zich. Hoeft het gezegd? Immaterieel erfgoed leeft! Het evolueert mee met nieuwe generaties op de golven van een steeds veranderende maatschappij. Het leeft doordat net die nieuwe generaties hier op hun beurt waarde aan hechten, het deel laten uitmaken van hun actuele leefwereld.

UNESCO, het begin

Tien jaar terug, in 2003, besloot men op wereldschaal dat ook dit niet-tastbaar deel een cultuur en haar gemeenschap kleurt. Het is minder grijpbaar, maar daarom niet minder betekenisvol of belangrijk. Als term voor dit erfgoed werd 'immaterieel cultureel erfgoed' gekozen. Hoe voor dit aspect van het erfgoed zorg kan gedragen worden, zonder de dynamiek af te remmen, werd beschreven in de 'Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed'. Kort gezegd, met die Conventie reikt UNESCO hiervoor een aantal structuren aan. Bijvoorbeeld door immaterieel erfgoed op te delen in verschillende domeinen: 'mondelijke tradities', 'opvoeringen of podiumkunsten', 'sociale gebruiken, rituelen, feesten', 'kennis en praktijken in verband met de natuur en het universum' en 'ambachtelijke vaardigheden en technieken'. Dit slechts als indicatie, want uiteraard kan immaterieel erfgoed ook tot geen enkel domein behoren, of net met meerdere raakvlakken hebben.

Daarnaast bracht UNESCO ook een nieuw woord in omloop. Wanneer we spreken van een toekomst geven aan immaterieel erfgoed, spreken we niet van 'conserveren'. Maar, we spreken van 'borgen' (cfr. 'safeguarding' in het Engels). Borgen staat voor 'actie ondernemen'! Als betrokken gemeenschap de schouders onder dat immaterieel cultureel erfgoed zetten dat je actief en levend wil houden en daarom ook aan anderen of jongeren wil doorgeven. De acties die je hiervoor kan ondernemen brengen we onder in vijf categorieën, opnieuw volgens de UNESCO-Conventie: 1. identificatie/documentatie, 2. onderzoek, 3. communicatie/sensibilisering, 4. overdracht en 5. herlanceren.¹

Hoe speelt Vlaanderen hierop in?

België onderschreef deze Conventie in 2006 en nam zo het engagement op om een beleid te ontwikkelen ter ondersteuning van dit erfgoed. Twee jaar later werd de Inventaris Vlaanderen voor immaterieel cultureel erfgoed² in het leven geroepen: een overzicht van immaterieel erfgoed in Vlaanderen, waarvan de dragende gemeenschap te kennen geeft het bewust te borgen. Gemeenschappen dienen zelf een aanvraag voor deze inventaris in. Met zo'n aanvraag tonen ze enerzijds hun engagement voor de zorg voor dit erfgoed. Tegelijkertijd geven ze aan dat ze hun ervaring met het borgen van hun erfgoed willen delen. Het maakt hen dus een soort 'ambassadeurs'.³

In 2010 lanceerde minister van cultuur Joke Schauvliege een visienota waarin ze beschreef hoe ze het netwerk en de zorg voor dit immaterieel erfgoed verder wil vormgeven. Algemeen gesteld, geeft Vlaanderen kansen voor de toekomst van dit erfgoed door het aanbieden van een zo goed mogelijk kader en ondersteuning. De realisatie hiervan vertaalt zich in twee grote acties: enerzijds wordt er een netwerk voor immaterieel erfgoed gevormd om de uitwisseling van ervaring te stimuleren. Dit zowel tussen professionele organisaties, als tussen al wie gepassioneerd met tradities bezig is en ze levend houdt, als tussen deze beide groepen onderling. Anderzijds bleek er nood aan meer zichtbaarheid voor immaterieel erfgoed, borgingsmaatregelen en het netwerk in wording. Hiervoor werd vorig jaar een nieuwe website in het leven geroepen: www.immaterieelerfgoed.be.

Een draaiend netwerk staat klaar

In Vlaanderen hebben we verschillende soorten **professionele organisaties** binnen het cultureel erfgoedveld: landelijke expertisecentra, landelijke organisaties volkscultuur, erfgoedcellen, musea, archieven ... Als je op zoek bent naar hulp of ondersteuning bij je erfgoedpraktijk of bij het borgen van immaterieel erfgoed, is het niet altijd evident om je weg te vinden. Bij wie kun je met je vraag te rade gaan?

Wanneer we het hebben over immaterieel erfgoed zijn er enkele cultureel erfgoedorganisaties die binnen hun werking ook expliciet inzetten op immaterieel erfgoed. Een overzicht van deze organisaties vind je op www.immaterieelerfgoed.be. Maar, immaterieel erfgoed gaat breed. Het gaat niet enkel over feesten, maar ook over ambachtelijke technieken, de kennis over de natuur, voeding, podiumkunsten ... En dit is slechts het topje van de ijsberg. Om voor iedereen wat structuur aan te brengen en gerichte ondersteuning te bieden, traden per 'domein' enkele organisaties naar voren als ankerpunt voor de andere professionele organisaties, maar ook als bruggenbouwer naar en tussen de gemeenschappen. Zij volgen voor hun domein de globale ontwikkelingen in Vlaanderen op, detecteren domeinspecifieke noden en ontwikkelen hier desgewenst projecten rond, ondersteund door tapis plein en FARO.

Specifieke vragen over dit erfgoed kunnen aan hen gericht worden. Hun nieuwsbrieven houden je o.a. op de hoogte van de immaterieel erfgoedacties die ze opzetten.

We hebben het dan over volgende organisaties:

- **Voorstellingen/podiumkunsten:** Het Firmament, expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten (www.hetfirmament.be) & Resonant, expertisecentrum voor Muzikaal Erfgoed (www.resonant.be)
- **Sociale gewoonten en gebruiken:** LECA, expertisecentrum voor cultuur van alle dag (www.lecavzw.be)
- **Kennis en praktijken ivm de natuur:** CAG, Centrum Agrarische Geschiedenis (www.cag-net.be)
- **Ambachtelijke technieken:** ETWIE, expertisecentrum voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed (www.etwie.be)

Ook bij de andere cultureel erfgoedorganisaties blijft immaterieel erfgoed uiteraard een deel van hun erfgoedwerking. Zo werken de erfgoedcellen voor het cultureel erfgoed in gemeenten en steden. Is er in je gemeente een erfgoedcel, dan zijn zij uiteraard het eerste aanspreekpunt voor alle erfgoedvragen. Daarnaast heeft ook Heemkunde Vlaanderen haar plek binnen dit netwerk als ondersteuner van de lokale erfgoedorganisaties. Ook zij kunnen je als heemkundige kring verder helpen en brengen je graag in contact met de juiste mensen.

Naast het professionele netwerk heb je uiteraard ook de **vele vrijwilligers, uitvoerders en dragers van het erfgoed** zelf. Dankzij hen bestaat er zoiets als immaterieel erfgoed! Vele tradities in Vlaanderen staan bovendien voor gelijkaardige uitdagingen als het erop aankomt hun toekomst te verzekeren. Het onderling uitwisselen van ervaring en initiatieven kan een verrijking betekenen op vele vlakken. Om dit lokale netwerk te ondersteunen, zetten de professionele organisaties workshops en ontmoetings- en uitwisselingsmomenten op. Maar zoals gezegd, werd ter ondersteuning van deze uitwisseling ook een website in het leven geroepen: www.immaterieelerfgoed.be. De tweedelige workshop 'Immaterieel Cultureel Erfgoed?! Eerste stap richting toekomst' ging op dit alles dieper in: op immaterieel erfgoed, het borgen ervan en de website.⁴

Ook heemkundige kringen kunnen in dit netwerk een rol in spelen. Als heemkundige kring ben je waarschijnlijk actief in een regio waar niet-tastbare gewoontes en gebruiken al generaties lang doorgegeven worden. Lokaal kunnen rond deze praktijken mooie samenwerkingen groeien: ondersteuning in de archiefwerking rond een lokaal feest, onderzoek naar een bepaald fenomeen ... Niet iedereen is even onderlegd in zo'n lokale erfgoedwerking. Als heemkundige kring kun je hier lokaal zeker een hulp in zijn door ook dit aspect van het erfgoed bewust mee te nemen in de werking. Wanneer je dergelijke kennis en praktijken met een nieuwe bril vanuit dit nieuwe kader bekijkt, gaat er ongetwijfeld een rijke wereld aan tradities open.⁵

INVENTARIS IMMATERIEEL ERFGOED

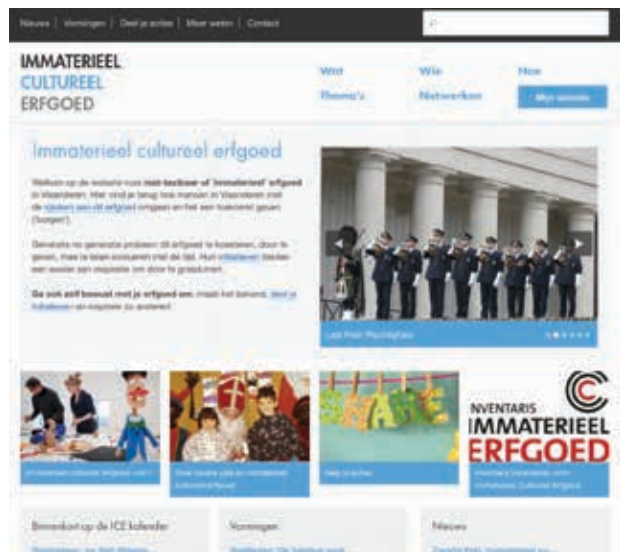
Een website voor en over immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen: www.immaterieelerfgoed.be

‘Immaterieel erfgoed in Vlaanderen’: wat kan dit allemaal zijn? Welke activiteiten worden er rond opgezet? Eén blik op het overzicht op www.immaterieelerfgoed.be is voldoende om te beseffen hoe rijk Vlaanderen is aan ‘immaterieel erfgoed’. De website groeit voortdurend aan, maar geeft uiteraard nog geen totaaloverzicht. Langzaam maar meer en meer gemeenschappen aan zich te herkennen in het verhaal rond ‘immaterieel erfgoed’ en gaan ze vanuit dit gedachtegoed bewuster om met hun gebruiken, met het oog op de toekomst ervan. Deze website is voor hen, voor jullie, opge maakt: een communicatie-, inspiratie- en contact-instrument.

www.immaterieelerfgoed.be is dus het centrale punt rond de niet-tastbare gebruiken en gewoontes in Vlaanderen: ben je op zoek naar voorbeelden van documentatie van tradities? Inspirerende voorbeelden rond het betrekken van jongeren bij sociale gebruiken of rond het doorgeven van ambachtelijke kennis? Wil je meer info over de UNESCO-Convention of de Inventaris Vlaanderen voor immaterieel erfgoed? Deze website is de start van je zoektocht die je wegwijs maakt in deze wereld. Een levende inventaris die je vooral aanzet om zelf aan de slag te gaan.

Niet alleen opzoeken, ook deel uitmaken van dit netwerk?

De website en het netwerk groeien en leven. De website biedt niet enkel informatie aan, maar je kan als vereniging, erfgoedgemeenschap, persoon ook mee instappen in het verhaal. Je kunt er immaterieel erfgoed aanmelden zodat het er zichtbaar wordt, borgingsinitiatieven delen, in beeld komen als heemkundige kring die zich voor immaterieel erfgoed inzet, online groepen aanmaken rond bepaald immaterieel erfgoed om vragen te stellen en ervaringen delen ... Maar, hoe ga je dan te werk? Achter de website gaat een databank schuil waarin alle informatie over immaterieel erfgoed, verenigingen en borgingsinitiatieven ingevoerd en bewaard wordt. Het is de informatie die daar ingevoerd wordt, die ook op de website komt. Wil je dus zichtbaar worden op de website, dan komt het erop aan om een gebruikersnaam en paswoord aan te vragen voor de databank en de gevraagde informatie in te voeren. Maar, dit is stap 2 ... Eerst terug naar het begin.

Homepagina www.immaterieelerfgoed.be

a. Stap 1: Verzamel de gevraagde info

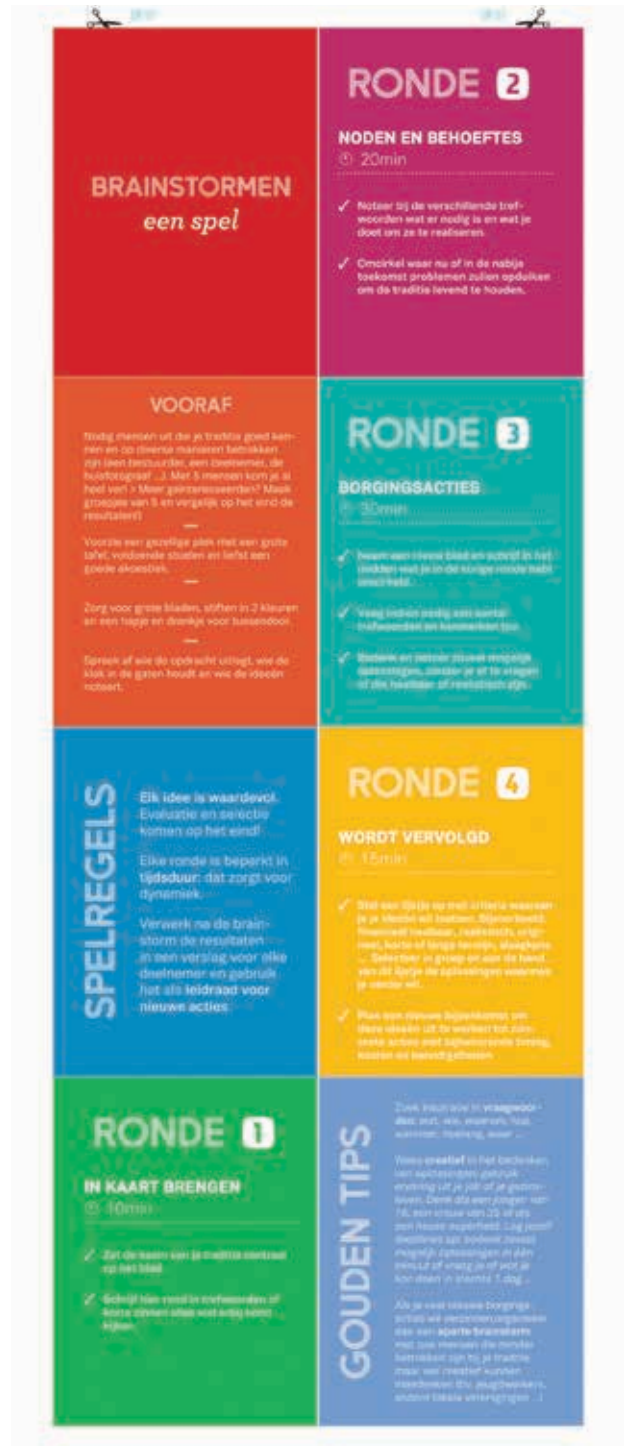
Zoals je online kan zien, geeft de website informatie over drie onderdelen: het immaterieel erfgoed ('WAT'), verenigingen en personen die erbij betrokken zijn ('WIE') en de borgingsmaatregelen ('HOE'). Aan de hand van eenvoudige vragen, kun je deze facetten in beeld krijgen:

- Wat zijn de kenmerken van het immaterieel erfgoed, hoe wordt dit vandaag beleefd? (WAT)
- Wie is hierbij betrokken? Bij wie kunnen mensen terecht voor meer informatie? (WIE)
- Welke initiatieven nemen jullie om dit niet-tastbaar erfgoed een toekomst te geven? Onder vinden jullie moeilijkheden en met welke acties proberen jullie hier antwoorden op te bieden? (HOE)

Om deze vragen te beantwoorden kun je een brainstormmoment organiseren met een aantal betrokkenen. Zo breng je vast meer informatie samen op kortere tijd! En misschien kun je zo'n brainstorm meteen combineren met het bedenken van nieuwe acties om je erfgoed naar de toekomst toe dynamisch te houden? Het brainstormspel helpt je hierbij op weg.⁶

Na de brainstorm kunnen op basis van de info teksten opgesteld worden om in de databank in te voeren. Dit idealiter aangevuld met beeldmateriaal om jullie pagina's op de website kleur te geven. Per onderdeel worden volgende zaken gevraagd in de databank:

- **Element:** naam, beschrijving van het immaterieel cultureel erfgoed, de betekenis voor de gemeenschap, beeldmateriaal ...
- **Organisatie of persoon:** contactgegevens en voorstellingstekst over de vereniging/persoon, eventuele website, logo ...
- **Erfgoedgemeenschap:** overzicht van de leden van de erfgoedgemeenschap.
- **Borgingsmaatregelen:** onderverdeeld volgens de vijf categorieën. Iedere maatregel wordt geïllustreerd met een beschrijving, trefwoorden en multimedia.

Brainstormspel, vormgeving De Barbaren

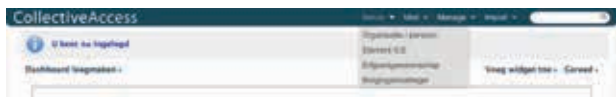
b. Stap 2: Invoeren

Als tweede stap kun je effectief overgaan tot het invoeren van de informatie. Vraag hiervoor eerst een login aan voor de databank via www.immaterieelerfgoed.be/deel-je-acties. De login vraag je best aan met een algemeen e-mailadres vanuit de vereniging die als contact fungeert. Je ontvangt daarna een persoonlijke gebruikersnaam en paswoord waarmee je kunt inloggen in de databank via <http://collectiveaccess.immaterieelerfgoed.be>.

In de databank vul je de velden in met de informatie die je hebt verzameld.

Je kan nieuwe gegevens toevoegen (onder 'nieuw'), maar ook tussentijds opslaan en later de ingevoerde data doorzoeken, raadplegen of aanvullen (via 'vind'). Elk onderdeel van je dossier, bijvoorbeeld de beschrijving van de traditie, je borgingsmaatregelen voor onderzoek, borgingsmaatregelen voor communicatie enz. beslaat één pagina in de databank. Je kan tussen de verschillende pagina's in de databank zelf linken leggen, zodat bezoekers van de website op jouw pagina kunnen doorklikken naar andere zaken die je hebt ingevoerd. Niet alle informatie die in de databank zit, zal echter op de website verschijnen. Bij elk veld wordt duidelijk aangegeven wat wordt bedoeld en of de informatie online komt.

Een handleiding helpt je bij dit proces van informatie verzamelen & invoeren op weg. De handleiding is eveneens te vinden op de website onder 'deel je acties'.

Databank van www.immaterieelerfgoed.be

Doe mee!

Wil je je als vereniging of persoon kenbaar maken rond immaterieel erfgoed, immaterieel erfgoed in beeld brengen op de website of tonen welke acties jullie ondernemen rond het documenteren ervan of het onderzoek ernaar? Inspirerende sensibiliseringsacties delen? Tonen hoe jullie ervoor zorgen dat nieuwe generaties dit verderzetten? Of heb je vragen rond dit erfgoed, wil je graag ondersteuning? Eén adres: www.immaterieelerfgoed.be! Heb je nog vragen bij immaterieel erfgoed? Daarmee kun je terecht bij een lokale erfgoedcel, Heemkunde Vlaanderen of de expertisecentra. Heb je nog vragen bij het platform voor immaterieel erfgoed? Daarmee kun je terecht bij tapis plein vzw, expertisecentrum voor erfgoedparticipatie en tevens moderator van dit platform. Je kunt hen bereiken via info@immaterieelerfgoed.be of 050 68 37 94.

Ellen Janssens
tapis plein

- 1 Meer informatie, tips en ideeën over 'borgen' en borgingsmaatregelen zijn te lezen in het artikel 'Hoe hedendaags en dynamisch erfgoed kan zijn. Transmissie van Immaterieel Cultureel Erfgoed (ICE)' van Floortje Vantomme dat verscheen in het decembernummer van het wetenschappelijk tijdschrift van Heemkunde Vlaanderen: F. Vantomme, Hoe hedendaags en dynamisch erfgoed kan zijn. Transmissie van Immaterieel Cultureel Erfgoed (ICE), *Tijd-Schrift* 3/3 (2013) 31-45..
- 2 Immaterieel erfgoed valt onder het departement 'cultuur', wat een gemeenschapsbevoegdheid is. Daardoor is het een bevoegdheid van de Vlaamse minister van Cultuur om het beleid voor immaterieel erfgoed uit te stippelen, en spreken we ook van de Vlaamse Inventaris voor Immaterieel Cultureel Erfgoed.
- 3 Voor meer info: zie artikel Floortje Vantomme.
- 4 De workshopreeks was een samenwerking tussen tapis plein vzw en Heemkunde Vlaanderen, met de ondersteuning van de erfgoedcellen en de 'trekkers'organisaties voor de domeinen.
- 5 Een brede waaier aan ideeën voor heemkundige kringen om rond immaterieel erfgoed te werken, is te lezen in het artikel van Floortje Vantomme.
- 6 Het brainstormspel maakt onderdeel uit van de info-poster 'transmissie', uitgegeven door tapis plein vzw. Gratis op te vragen via floortje@tapisplein.be.

De schaduwzijde van licht

Laat er geen twijfel over bestaan: we houden van licht. Zonder licht zien we niets en is er geen fotosynthese, die zorgt voor zuurstof en ons voedsel. Erfgoedbewaarders weten echter dat licht voor het erfgoed een bedreiging vormt.

Licht = schade

Je hebt het zelf wel al eens kunnen vaststellen. Een krant, kas- of parkeertickets hoeven niet lang in de zon te liggen om te vervagen en te vergelen. In dit geval houdt men de kwaliteit van de inkt en het papier bewust laag om economische redenen. Het resultaat is een beperkte levensduur. Wat geldt voor deze documenten, geldt bij uitbreiding voor alle objecten. Zodra licht een voorwerp aanraakt, komen vervalprocessen op gang die we zo veel mogelijk willen vermijden.

Onder de sierband zijn de oorspronkelijke kleuren van deze wandbespanning zichtbaar. ©Joke Vandermeersch

De destructieve invloed van licht is meestal niet direct zichtbaar. Wanneer we met resistent materiaal, in goede bewaaromstandigheden te maken hebben, zullen we niets onrustwekkends merken. Bij zeer lichtgevoelige voorwerpen zoals aquarellen of gekleurd textiel (zoals een tapijt) wordt nochtans aangenomen dat er in minder dan twintig jaar duidelijke kleurveranderingen zijn, tenzij men alle regels inzake preventieve conservering strikt toepast. Ook bij schilderijen kan er al kleurverandering

optreden na twintig jaar. Hoe snel of hoe traag zich kleurverandering manifesteert, is afhankelijk van het licht en het materiaal waar we mee te maken hebben.

Materialen en gevolgen

Gevoeligheid voor licht is een eigenschap die samenhangt met de chemische samenstelling van materialen. **Organische materialen** (van planten of dieren) zijn het kwetsbaarst, evenals bepaalde kleurpigmenten en bindmiddelen. Het verbleken van kleurstoffen en pigmenten zal het sterkst optreden waar ze in hun fijnst verdeelde vorm en als een dunne laag aan het licht worden blootgesteld. Dat is vooral het geval bij aquarellen, gekleurd papier, geverfde weefsels, pasteltekeningen en pluimen.

Door te lange blootstelling aan te hoge lichtwaarden is de pels verbleekt en op diverse plaatsen zijn de haren losgekomen en verdwenen. ©FARO

De pigmenten die in schilderijen gebruikt zijn en nog worden gebruikt, zijn meestal van **niet-organische** oorsprong (mineralen en kunstmatige niet-organische pigmenten). Bovendien zijn de pigmentdeeltjes opgesloten in een bindmiddel, dat een film vormt en daardoor, samen met de vernislaag, enige bescherming biedt tegen licht. Toch lopen ook schilderijen gevaar voor lichtschade. Zo zal onder andere kraplak (het rode pigment uit de meekrapwortel) sneller verbleken.

Weefsels, vooral gekleurde, zijn zeer kwetsbaar voor lichtinvloed. Hoewel plantaardige (vlas, katoen) en dierlijke vezels (wol, zijde) niet zo extreem lichtgevoelig zijn, zijn het vooral de aanwezige kleurstoffen, beits, stijfisel en verontreiniging die het fotochemische afbraakproces versnellen.

Die schade zal je vooral merken als de stoffen gewassen worden. Katoen, linnen, hennep en jute reageren ongeveer op dezelfde manier. Wol is iets sterker, zijde is viermaal gevoeliger voor de inwerking van licht. Wanneer ongeverfde cellulosevezels (vlas, katoen) lange tijd in het donker worden bewaard, gaan ze vergelen. Ze kunnen opnieuw verbleken onder invloed van het daglicht.

Papier is zeer gevoelig voor ultraviolette stralen en zichtbaar licht. Het wordt bros en de kleur kan veranderen. Het zijn vooral de verlijming, vooral de aluin-harsverlijming die sinds de 19de eeuw gebruikt wordt, en de vulstoffen die het zeer kwetsbaar maken. Ook verfstoffen kunnen de gevoeligheid verhogen.

Houtvrij papier dat met dierlijke lijm is behandeld, verbleekt onder invloed van licht. Wordt dergelijk papier, na langdurige blootstelling, in het donker opgeborgen, dan zal het beginnen vergelen. Harsgelijmd houtvrij papier zal meestal vergelen door licht. Maar het sterkst vergelen de houthoudende papiersoorten door de aanwezige lignine.

Foto's verbleken en vooral kleurfoto's zijn zeer gevoelig. Ze verliezen contrast, kleur en stabiliteit, waardoor er informatie verloren gaat.

Licht doet **vernissen** (o.a. op schilderijen) en oliehoudende bindmiddelen vergelen en sprokkelig worden. Sommige vernissen worden minder oplosbaar.

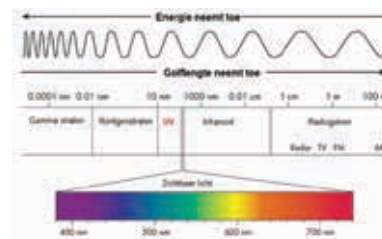
De tint van gekleurd **hout**, maar ook de natuurkleur van bepaalde houtsoorten kan onder invloed van ultraviolette straling veranderen, verdonkeren of vergelen. Zo worden walnoot en mahonie lichter, teak donkerder, grenenhout, eik en rozenhout geler.

Been en ivoor zullen onder invloed van licht, en in het bijzonder van uv-stralen, verbleken en zelfs beginnen te verkalken. Bij langdurige bewaring in het duister zal ivoor daarentegen gaan verdonkeren.

Lichtschade is cumulatief: het verval door lichtschade loopt steeds meer op. Of: zodra licht je voorwerp of document raakt, treedt er schade op die je niet kan herstellen. Tegelijk geldt dat we zonder licht te gebruiken niets zien. Dus rest ons enkel te kijken hoe we de negatieve invloed van licht zo veel mogelijk kunnen terugdringen. Om dat te doen, moeten we eerst goed weten wat licht nu precies is.

Hoe veroorzaakt licht schade?

Licht is een vorm van stralingsenergie met golven in verschillende frequenties. Van deze golven kennen we zichtbaar licht het best. Maar er zijn ook radiogolven, radargolven, infrarode straling, ultraviolette straling, röntgenstraling en gammastraling.

Spectrum lichtgolven

Wanneer de golven van zichtbaar licht onze voorwerpen raken, zijn ze vaak niet de enige. De bekende lichtbronnen, de zon (daglicht) en de lampen (kunstlicht), zenden zowel infrarode als zichtbare en ultraviolette stralen uit. Deze stralen liggen buiten het bereik van onze waarneming.

De energie van deze golven veroorzaakt afbraakreacties in materialen die er gevoelig voor zijn. Dat röntgenstraling en gammastraling invloed hebben op voorwerpen, is vrij bekend.

Infrarode straling veroorzaakt opwarming aan het oppervlak van een voorwerp, vooral bij donkere kleuren, die de straling absorberen, en minder bij heldere kleuren, die de meeste straling weerkaatsen. Daardoor kunnen lokaal spanningen ontstaan in het oppervlak en aftakelingsprocessen versnellen. Bij papier (cellulose) verdubbelt de snelheid van het verval bij elke temperatuurverhoging van 10°C.

Bovendien veroorzaakt een temperatuurstijging meestal een verandering van de relatieve vochtigheid. De lucht wordt droger, waardoor zich bij verschillende materialen mechanische veranderingen gaan voordoen, zoals uitdrogen, krimpen, scheuren, bros worden. De voorwerpen moeten daarom afgeschermd of op voldoende grote afstand van de lampen geplaatst worden.

Lichtbron op grote afstand voor lichtgevoelige boeken, buiten de vitrine in V&A Museum, Londen. © FARO

De onzichtbare **ultraviolette straling** geeft veel energie af en zal vlugger schade aan objecten toebrengen. In verschillende materialen treden fotochemische reacties op, zoals het vergelen van vernis en papier, het verbleken van verf, politoer¹ en foto's, het verkleuren van textiel, de afbraak van papier en textiel. Het komt er bijgevolg op aan alle

ultraviolette straling uit het licht te weren. Deze uv-straling is verantwoordelijk voor 60 procent van de stralingsschade.

Ook het zichtbare licht is energie, dus in zekere mate schadelijk. Dat geldt vooral voor het blauwe en groene aandeel binnen het zichtbare spectrum.

Onder invloed van licht en warmte is deze zijden vlag verbleekt, gescheurd en uiteengevallen. © Joke Vandermeersch

Metten is weten

De factoren die een rol spelen bij de aantasting door licht zijn: lichtsterkte, duur van de belichting, type lichtbron (met veel of weinig uv-straling) en de toestand en gevoeligheid van het object.

Lichtsterkte

De eenheid waarin lichtstroom of de hoeveelheid door de bron uitgestraald wordt uitgedrukt, is lumen. De hoeveelheid licht dat op het werkvlak invalt, drukken we uit in lux, het equivalent van één lumen per vierkante meter. Om kleuren te kunnen waarnemen, is ongeveer 30 lux nodig. Ter vergelijking: de gemiddelde lichtsterkte die door ramen op een zonnige dag binnenvalt, varieert van ca. 3.000 tot 35.000 lux.

Al geruime tijd zijn er in de erfgoedsector aanbevelingen voor de maximum toegelaten waarden voor lichtsterkte. Deze waarden zijn een compromis tussen de goede waarneembaarheid van tentoongestelde objecten en aanvaardbare schade bij een langdurige blootstelling aan licht.

- 50 lux als maximum toegelaten lichtsterkte voor zeer gevoelig materiaal als textiel, kostuums, waterverf, tapijten, tekeningen en grafiek, foto's, postzegels, collages, handschriften, miniaturen, behangpapier, gouache, geverfd

leder, beschilderd ivoor, opgezette dieren, botanische specimens, pels, veren

- 150 – 200 lux voor gevoelige objecten en materialen als schilderijen in olieverf en tempera, natuurlijk leder, lakwerk, hout, hoorn, been, ivoor, mangaanhoudend glas, parelmoer, schildpad, kunststoffen zoals nitrocellulose, niet-gestabiliseerde pvc, enz.
- Voor weinig of niet-gevoelige materialen en objectsoorten als steen, metaal, aardewerk, keramiek, glas (niet alle soorten), email, juwelen worden geen eisen gesteld.

Tijd

Zich enkel richten op de maximale luxwaarde is onvoldoende. De volgende regel geldt hierbij: een sterke belichting gedurende een korte tijd zal dezelfde schade geven als een zwakker licht dat lange tijd schijnt. Bijvoorbeeld een voorwerp dat gedurende 10 uur aan 500 lux wordt blootgesteld, krijgt eenzelfde lichtdosis als bij 100 uren onder 50 lux.

Door de tijd van een bepaalde lichtsterkte in de gaten te houden, zijn we in staat nauwkeuriger en flexibeler om te gaan met lichtbeheersing. Voorwerpen kunnen gedurende een beperkte periode – bijvoorbeeld bij een tijdelijke tentoonstelling – meer licht krijgen dan de aanbevolen norm voor langdurig tentoonstellen, en nadien voor een tijd opgeborgen worden.

Hoe lang wil het museum het object in de huidige toestand bewaren? Tweehonderd jaar? Dan zal je het slechts enkele dagen per jaar mogen tonen. Vijftig jaar? In dat geval kan het object gedurende langere periodes geëxposeerd worden, en dus aan een hogere lux blootgesteld worden, voor het, na twee generaties, de eerste sporen van verbleking vertoont.

Zeker voor zeer lichtgevoelige stukken zoals gekleurde textiel of prenten kan je werken met een ‘lichtbudget’. De conservator beslist hoe met het beschikbare lichtbudget wordt omgesprongen. Als algemene aanbeveling voor zeer lichtgevoelige objecten geldt dat ze gedurende 20 % van hun totale levensduur worden tentoongesteld, aan 50 lux welteverstaan. De beslissing of een voorwerp voor tentoonstellingen wordt uitgeleend of niet, kan onder andere op dat criterium gebaseerd zijn.

UV-stralen

De hoeveelheid uv-stralen moet voor alle voorwerpen zo laag mogelijk blijven. De uv-waarde wordt uitgedrukt in microwatt per lumen, de verhouding dus van de uv-straling tot het zichtbare licht. 75 $\mu\text{W/lumen}$ werd sinds lang algemeen beschouwd als de maximaal toelaatbare hoeveelheid voor alle materialen, maar vandaag wordt een lagere maximale waarde van 10 $\mu\text{W/lumen}$ aanbevolen.

Instrumenten

De hoeveelheid zichtbaar licht op een voorwerp kan je nauwkeurig meten met een **lichtmeter** (luxmeter). De waarde wordt rechtstreeks van het meettoestel afgelezen. Bij een **uv-meter** kies je best voor het toesteltype dat de verhouding van de uv-straling ten opzichte van het zichtbare licht weergeeft (in $\mu\text{W/lumen}$), in plaats van de absolute uv-waarde. Zo kan je de waarden meten onafhankelijk van de afstand tot de lichtbron. De meeste hedendaagse toestellen combineren een luxmeter en uv-meter.

Dataloggers maken de continue meting van licht en uv-straling mogelijk. Dat kan nuttig zijn in ruimten waar de lichtniveaus voortdurend wisselen, vooral door het binnenvallende daglicht. De toestelletjes zijn van twee fotocellen voorzien en slaan de meetgegevens op. Na de gewenste periode kan je de informatie downloaden, van het computerscherm aflezen en printen. Zo’n registratie van waarden over een langere periode kan nuttig zijn bij het beheren van de jaardosis luxuren.

Voorbeeld van een lichtmeting ©FARO

De meter moet op de hoogte van het verlichte object gehouden worden en naar de lichtbron gericht zijn. Wanneer een object horizontaal gepresenteerd wordt, houd je de meter best in een rechte hoek richting lichtbron. Je moet er ook op letten dat je niet zelf tussen de lichtbron en de fotocel staat bij het uitvoeren van de meting. Wanneer daglicht invalt in de tentoonstellingsruimte kunnen er sterke verschillen in de lichtniveaus optreden, naargelang het weer, het moment van de dag en het seizoen. In zo'n situatie is het nodig om regelmatig lichtmetingen te verrichten. Ook in ruimten met hoofdzakelijk of uitsluitend kunstlicht is dit aan te raden. Er worden al eens lampen vervangen en de plaats en de afstand van de lichtbronnen kan veranderen. Dat alles kan wijzigingen teweegbrengen in de lichtsterkte op de voorwerpen. Je kan bij iedere provincie terecht om meetapparatuur te ontlenen.

Weren van de blootstelling

Als licht schade teweeg brengt, bewaar je alle waardevolle objecten die je voor het nageslacht wil behouden, best in het duister.

Voor voorwerpen die je **in depot bewaart**, is het eenvoudig. Er komt geen buitenlicht binnen, en de periode waarin kunstlicht gebruikt wordt in het depot beperk je tot het uiterste minimum.

Maar je wilt ook zaken **tentoonstellen** voor het publiek. Daarbij zal je altijd de wensen van de bezoekers moeten afwegen tegen de noodzaak om je collectie optimaal te behouden.

Verminderen van het zichtbaar licht

Soms kan het aangewezen zijn om het invallen van daglicht (tijdelijk) te temperen. Zo kan men door het aanbrengen van gordijnen, zonweringen,... de lichtsterkte verminderen. Eventueel kan men dit zelfs automatiseren door de lichtwering te laten sturen door de intensiteit van het buitenlicht.

Verduistering met gordijn in de tentoonstelling 'Schetsen van schoonheid', Museum Gouda. © PLOT

Je kan ook een aantal trucs toepassen wanneer je het daglicht niet kan buitenhouden of het kunstlicht niet kunt temperen:

- Dek de vitrine af met een doek.
- Schakel alle lichtbronnen uit na bezoektijd.
- Gebruik een gordijn dat bezoekers moeten openen en sluiten om een object te zien.
- Plaats de lichtbron op een grotere afstand van de objecten (het lichtniveau bij het object is omgekeerd evenredig met het kwadraat van de afstand tussen het object en de lichtbron). Overweeg daarom om de lichtgevoelige voorwerpen onderaan in een vitrine te plaatsen.
- Wijzig de belichtingshoek.

- Spreid de lichtbundel.
- Installeer een tijdschakelaar of een elektronische sensor. Het licht in een vitrine kan door de bezoeker door een druk op de knop gestart worden of start automatisch.
- Wissel regelmatig de tentoongestelde stukken. Bij boeken of handschriften kan je de getoonde pagina veranderen.
- Overweeg om gebruik te maken van hoogwaardige kopieën (bijvoorbeeld in een cafetaria). Ondertussen worden de originelen veilig in een depot opgeborgen.

Verminderen van infrarood

De meest voor de hand liggende actie om warmtetoename te minimaliseren, is het weren van rechtstreeks zonlicht. Bepaalde glassoorten en lichtreducerende films kunnen zonlicht en interne zonnewarmte reduceren.

Afhankelijk van het type wordt de film aan de binnen- of buitenkant aangebracht. Het nadeel is dat de meeste van deze glasfolies groenachtig, grijs of bronskleurig getint zijn waardoor de kleurweergave binnen de ruimte verandert. Aan de buitenzijde kunnen de behandelde ramen er metaalachtig of spiegelen uit zien.

De lampen die de meeste warmte afgeven, zijn de gewone **gloeilamp** (met wolfram gloeidraad) en de variant daarvan, de **halogeenlamp** (met halogeen gevuld omhulsel). Om het warmte-effect te verminderen, dien je de afstand van de lamp tot het object te vergroten, minder sterke lampen te gebruiken of voortdurend frisse lucht toe te laten.

Door de lichtbron ver buiten de vitrine te plaatsen, kan men het lichtniveau op het object tot 50 lux beperken. © FARO

De geringe energie die **ledlampen** nodig hebben, wordt bijna volledig omgezet in verlichting en nauwelijks in warmte.

Glasvezelverlichting, die meestal als objectbelichting in vitrines wordt aangewend, geeft geen warmte af aan het uiteinde van de glasvezels. Omdat de gebruikte lichtbron wel warmte afgeeft, moet deze los van de vitrine staan.

Verminderen van ultraviolet

Men kan luiken en gordijnen beter sluiten om zo lichtschade te beperken, © FARO

De grootste hoeveelheid uv-straling is aanwezig in het daglicht. Er zijn slechts twee methodes om de uv-straling te weren: ofwel sluit je de ramen geheel af, bijvoorbeeld met luiken, ofwel zorg je voor een totale wegfiltering van deze korte golfstralen.

De ramen kunnen voorzien worden van uv-werend glas, of gewoon glas kan met een uv-filter bedekt worden. Er bestaan uv-werende vernissen en folies. Folies zijn over het algemeen geschikter omdat ze langer houdbaar zijn, al hebben ook zij geen onbegrensde levensduur. Om te weten hoe ver het verval gevorderd is, moet je metingen uitvoeren. Een goede kwaliteit van uv-werende folie elimineert tot 99 % van de schadelijke straling.

Er bestaat eveneens transparant uv-werend plaatmateriaal waarmee je de ramen kan bedekken. De duurzaamste oplossing is het plaatsen van gelaagd uv-werend glas. De uv-werende film is in het glas gelamineerd en daardoor minder kwetsbaar.

Fluorescentielampen (tl-buizen) hebben een grotere uv-straling, die samenhangt met de kleurtemperatuur van de lamp. Hierin speelt het fluorescen-

tiepoeder binnen in de buis een rol. Het poeder absorbeert de uv-straling die in de buis wordt opgewekt en zendt ze uit als zichtbaar licht. Hoe hoger de kleurtemperatuur, hoe 'koeler' of blauwer het licht. Hierin zit meer uv-straling. Kies dus bij voorkeur voor een uv-arme tl-buis of breng een uv-absorberende plaat aan.

Vandaag maken **halfgeleiders of leds** (Light Emitting Diode) een steile opgang als algemene en als objectbelichting. Zij hebben het grote voordeel dat ze geen uv-straling afgeven. Ook **glasvezelverlichting** is uv-vrij. Dit type verlichtingsbron wordt haast uitsluitend voor binnenverlichting in vitrines gebruikt. De optische vezels sturen enkel het zichtbare licht door, ongeacht de lichtbron (bv. halogeenlamp, hogedruk gasontladingslamp e.a.).

Nieuwe technologie: Let there be led

Leds zijn vandaag overal aanwezig. Omdat ze duurzaam zijn, uitermate sterk en veel minder energie verbruiken dan een gewone lamp, lijken ze uitstekend geschikt voor gebruik in musea en tentoonstellingsruimten. Bovendien bevatten leds weinig infrarood (wel warmteontwikkeling binnen een gesloten omgeving) en geen uv, wat een behoorlijk voordeel biedt bij het aanstralen van museumobjecten. Leds zijn daarenboven in allerlei vormen op de markt: inbouw, lineair, spots... De evolutie naar een betere kleurweergave en -temperatuur is ook vast te stellen.

Kleurtemperatuur en kleurweergave

Het licht in een ruimte ervaren we anders naargelang de gebruikte lichtbron. Er wordt ingegrepen op de kleurweergave en -temperatuur. De weergave zoals die bij natuurlijk licht is, wordt als de referentielichtbron beschouwd. Voor musea wordt een minimum Ra (de maatstaf voor de kleurweergavekwaliteit) van 90 aanbevolen.

Ook vinden we soms dat licht koeler of warmer aanvoelt. Gloeilampen geven een geliger, 'warmer' licht dan het 'wittere' daglicht, of dan het koele, blauwige licht dat bepaalde tl-lampen of de eerste generaties leds uitstralen. Licht heeft dus een bepaalde kleur. Hoe 'warm' of 'koud' een lichtkleur is, wordt met

de meetterm 'kleurtemperatuur' uitgedrukt, in graden Kelvin of, kortweg, Kelvin (K). Meestal lijkt de keuze voor museumverlichting zich te bevinden tussen 3000 en 4000 K.

Kleurweergave-index en kleurtemperatuur staan niet in relatie tot elkaar. Een lamp met hoge kleurtemperatuur geeft niet noodzakelijk een betere kleurweergave. Gegevens van kleurtemperatuur en kleurweergave-index zal je helaas zelden of nooit op de verpakking van lampen terugvinden. Raadpleeg daarvoor de catalogus van de producent of ga te rade bij een lichtadviseur.

Maar het meest doorslaggevende argument bij de keuze voor leds is hun energie-efficiëntie. Hoewel er meer en meer vergelijkend cijfermateriaal beschikbaar komt over de energiebesparing en terugverdientijd van ledverlichting, moeten dergelijke berekeningen met de nodige nuance beoordeeld worden. Besparingen vloeien niet uitsluitend voort uit het gekozen verlichtingstype. Ook een al of niet programmeerbare verlichtingstijd, het nuttige gebruik van daglicht en andere facetten van belichtingsstrategie en verlichtingsregime kunnen hierin een rol spelen.

Wie vandaag resoluut voor led kiest, moet beseffen dat deze technologie met rasse schreden vooruitgaat. Daardoor is het niet uitgesloten dat wie nu zwaar investeert in een duurzaam systeem met oog op de lange termijn, het binnen enkele jaren wellicht al wenselijk zal achten zijn verlichtingssysteem behoorlijk te upgraden. De vraag is dus niet: led of geen led, maar: wanneer spring ik op de rijdende trein van deze beloftevolle, energiebesparende technologie.

Ook de bezoeker heeft zijn rechten

Licht is een van de moeilijkst te beheersen aspecten van de museale inrichting. Je kan een basisniveau van verlichting aanhouden in het volledige museum. Met kunstlicht kan je dan accenten leggen in datgene wat je toont.

Er mogen geen extreme verschillen in de tentoonstellingsruimte zijn, want het menselijk oog moet zich moeiteloos aan de verschillen in lichtsterkte kunnen aanpassen. De aanpassingstijd die ons oog

nodig heeft bij de overgang van daglicht naar een lichtwaarde van 50 lux bedraagt ongeveer 25 minuten. Daarom wordt aanbevolen het verschil tussen de minimale en de maximale lichtsterkte in de museumruimten nooit groter dan de verhouding 1:6 te maken. Stel je bijvoorbeeld objecten tentoon bij 50 lux, zorg dan dat in andere zalen of doorgangen de lichtsterkte niet boven de 300 lux uitstijgt.

Een combinatie van maatregelen: dempen van daglicht, beperkte verlichting met LED binnen de vitrine en lichtbronnen op afstand, V&A Museum Londen. © FARO

Het lichtbeheer vergt een continue inspanning. Tegelijk helpt het natuurlijk wel om een overzicht te maken van de lichtbronnen, lamptypes en armaturen. Vanuit dit overzicht kan men actie ondernemen om het gewenste evenwicht te vinden. Het hebben van zo'n overzicht kan leiden tot een lichtplan waarbij je opneemt hoe je de zwakkere punten zal wegwerken. Zo kan een overschakeling van lichtbronnen ingepland worden. Bovendien laat het latere beheerders toe om snel te begrijpen waarom bepaalde keuzes werden genomen en welke zich mogelijk opdringen.

Besluit

Een goed collectiebeheerder weet het evenwicht te vinden tussen het weren van het schadelijke licht en het tonen van zijn collectie. Om te weten waar de problemen zich stellen, heb je de nodige instrumenten. Eenmaal de problemen in kaart gebracht kan je wel degelijk actie ondernemen. Wie op langere termijn het goede beheer van zijn collectie wil verzekeren, maakt best een lichtplan op.

Voor deze tekst werd voornamelijk geput uit de publicatie *Verzekerd De Bewaring* over licht en verlichting. Wie meer wil weten over dit onderwerp, kan meer vinden in deze tekst, raadpleegbaar via de website van Faro: http://vb.faronet.be/aflevering_licht_en_verlichting.pdf

Hendrik Vandeginste
consulent Heemkunde Vlaanderen

1 Politoer is een oplossing van schellak in alcohol (methanol, ethanol ...) die wordt gebruikt om hout af te dichten.

Behoud en beheer van fotocollecties: een gelaagde materie!

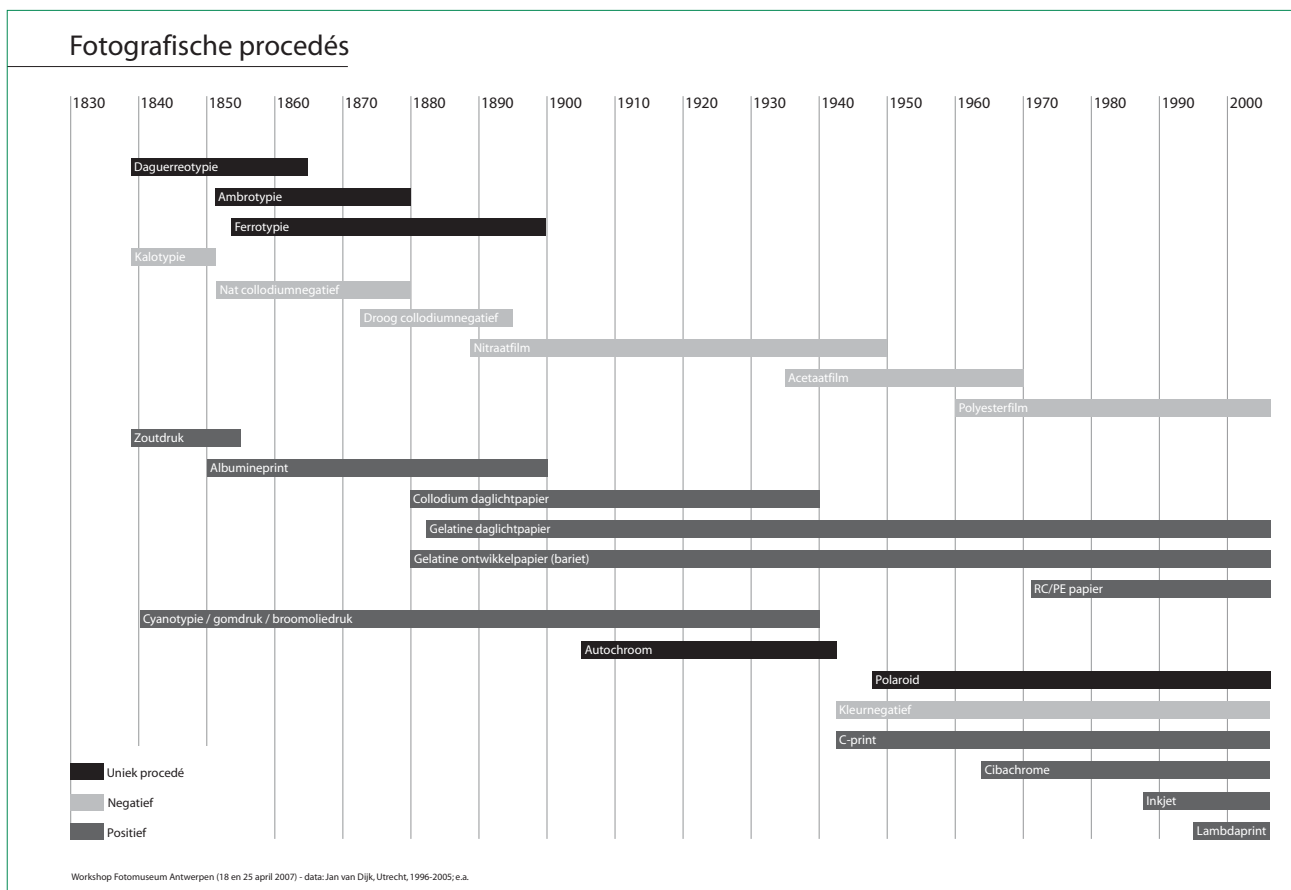
Als geen andere discipline is fotografie multidisciplinair en multimaterieel. Dit zorgt ervoor dat het behoud en beheer van foto's vaak vrij complex is en de nodige vragen met zich meebrengt. In dit artikel geven we een overzicht van de meest voorkomende schadekenmerken bij analoge foto's en de maatregelen die kunnen worden genomen om onze collecties er zo goed mogelijk van te vrijwaren.

Kijken en identificeren

De keuze van de meest geschikte verpakkingsmaterialen en bewaaromstandigheden voor een fotocollectie wordt in eerste instantie bepaald door de correcte identificatie van de fotografische technieken die aanwezig zijn. De geïdentificeerde fototechnieken geven je een overzicht van de verschillende

materialen die in een archief of collectie aanwezig zijn en maken het makkelijker om de bewaring en verpakking ervan correct te kiezen of te optimaliseren. Ook de conditie van een foto of fotocollectie is hierbij niet onbelangrijk. Bepaalde verouderings- of schadekenmerken zijn immers specifiek verbonden aan een bepaalde techniek en zetten je dan ook snel op weg naar de correcte identificatie van een specifiek fotoprocedé.

Ook wanneer er meer geweten is over de context en de periode waarin een specifieke foto werd gemaakt, vormen een basiskennis over de fotogeschiedenis en een tijdslijn met een overzicht van de verschillende fotografische procedés een goed hulpmiddel. Het aantal fotoprocedés dat tijdens het identificatieproces in aanmerking komt, wordt hierdoor aanzienlijk teruggebracht.

Gelaagde materie

Hoewel foto's over het algemeen een tweedimensioneel karakter hebben, is de samenstelling gelaagd en krijgen we te maken met een combinatie van verschillende materialen met hun eigen karakteristieke eigenschappen. Over het algemeen kunnen we stellen dat een foto is opgebouwd uit een drager en een emulsie. Deze emulsie bestaat op haar beurt weer uit een bindmiddel en lichtgevoelig materiaal (meestal zilverzouten) of kleurstoffen. Het bindmiddel zorgt dan weer voor de bescherming van het lichtgevoelig of beeldvormend materiaal. De specifieke combinatie van de verschillende materialen gebruikt voor de drager en de emulsie zorgen er dan ook voor dat de schadekenmerken en de aanbevelingen voor conservering aanzienlijk kunnen verschillen.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de meest voorkomende dragers binnen de analoge fotografie. In de meeste fotoverzamelingen zijn de foto's op een basis van glas, film en papier het best vertegenwoordigd.

Transparante dragers	Niet-transparante dragers
Glas	Koper
Papier bewerkt met was	Ijzer
Film/kunststof - Nitraat - Acetaat - Polyester	Gekleurd glas
	Opaline
	Keramiëk, porselein
	Canvas, leder, linnen
	Papier

Net als de drager heeft ook de emulsie een invloed op de stabiliteit van een print. Het transparante bindmiddel waarin het beeld wordt beschermd en gevormd, is een essentieel onderdeel van de emulsie en bepaalt mee de optische kenmerken (densiteit, kleur, etc.).

Het meest gebruikte bindmiddel uit de 19de eeuw was albumine.¹ Daarnaast waren ook collodium² en gelatine³ populaire bindmiddelen. In de 20ste eeuw krijgen we vooral te maken met gelatine. Een zekere kennis over de eigenschappen van deze bindmiddelen is handig en laat je toe bepaalde schade-

kenmerken sneller te herkennen. Het bindmiddel is vaak specifiek voor een bepaalde fototechniek en verklaart dan ook de stabiliteitsproblemen waarmee sommige foto's te maken hebben. Zo vergeelt albumine bijna onvermijdelijk na enig verloop van tijd, zwelt gelatine bij contact met water en geraakt het harde collodium sneller gekrast.

In de meer dan 150 jaar oude fotogeschiedenis zijn de zilverzouten als lichtgevoelig materiaal het meest gebruikt. De beeldkleur van foto's op basis van zilververbindingen varieert van diep warmbruin via paarsbruin en van zwart tot blauwzwart. De beeldkleur van een foto wordt niet alleen bepaald door het lichtgevoelig materiaal, maar is ook afhankelijk van het procedé en de afwerking.

Bij kleurenfoto's hebben we niet meer te maken met zilverzouten als beeldvormend materiaal, maar met kleurstoffen. De belichte zilverzouten worden aan de hand van een ingenieus systeem tijdens het ontwikkelproces vervangen door kleurstoffen. Dit zorgt er dan ook voor dat de degradatieverschijnselen tussen zwartwitfoto's en kleurenfoto's aanzienlijk verschillen.

Schadekenmerken

Van al de opgesomde onderdelen is de emulsie vaak het kwetsbaarste onderdeel van een foto. Het is dan ook dikwijls op deze plaats dat we het eerst veranderingen en schadekenmerken gaan vaststellen.

De verschillende schadevormen die bij fotografische materialen voorkomen, worden onderverdeeld in drie groepen: mechanische schade, chemische schade en biologische schade.

Mechanische schade is het gevolg van het verkeerd manipuleren en onoordeelkundig gebruik van foto's. Sommige vormen van mechanische schade, zoals de aanwezigheid van lijm en kleefband, kunnen uiteindelijk ook uitdraaien op chemische schade. Zo doet een slechte lijm of kleefband het papier en de emulsie verkleuren.

Chemische schade kan daarentegen verschillende oorzaken hebben. Enerzijds kan de samenstelling van de foto er zelf voor zorgen dat er schade optreedt. De materialen waaruit een foto is samengesteld, zijn niet allemaal even stabiel wanneer ze verouderen. De verschillende onderdelen verouderen

en degraderen ook anders en kunnen met elkaar in interactie gaan. Anderzijds kunnen schadelijke factoren van buitenaf een bepaalde chemische reactie in gang zetten. Een onstabiele en slechte bewaaromgeving (bv. temperatuur, relatieve vochtigheid en licht) en verkeerde verpakkingsmaterialen hebben aanzienlijk wat invloed op de intrinsieke chemische stabiliteit van fotografisch materiaal.

Onder biologische schade verstaan we de aanwezigheid van schimmels, insecten en andere aantastingen van biologische aard.

Mechanische schade	Chemische schade	Biologische schade
Krassen	Inktvraat (papier)	Schimmel
Scheuren	Foxing (papier)	Insecten
Vervorming	Verzilvering	Knaagdieren
Plooien	Redox	
Scheuren	Vergeling	
Oppervlaktevuil	Verbleking	
Kleefband en lijmresten	Nitraatverval (film)	
Vlekken	Acetaatverval (film)	
Vingerafdrukken	Verkleuring	
Delaminatie	Kleefband en lijmresten	
Perforatie		

Delaminatie

De optimale bewaaromstandigheden (temperatuur, luchtvochtigheid en luchtkwaliteit) verschillen voor ieder materiaal. Het is echter een feit dat ieder fotomateriaal het meeste baat heeft bij een zo stabiel mogelijke bewaaromgeving. Schommelingen in temperatuur en relatieve vochtigheid zorgen er immers voor dat er meer vocht wordt opgenomen of afgegeven en dat bepaalde materialen ook meer gaan uitzetten en krimpen dan andere.

Fotografisch materiaal is door de aanwezigheid van verschillende materialen zeer gelaagd. Het zijn dan ook deze materialen die tegenover elkaar anders gaan reageren onder dezelfde bewaaromstandigheden. De emulsielaag gaat loskomen van de drager, het papier gaat omkrullen of er ontstaan breuken en scheuren.

Terwijl de mechanische en biologische schadekenmerken veelal voor zichzelf spreken, vragen de chemische schadekenmerken enige verduidelijking.

Foto met schade door delaminatie

Inktvraat

Deze schadevorm komt vooral voor op papier en komt binnen de fotografie niet zo vaak voor. In de 19de eeuw werden de meeste foto's op papier op een papieren of kartonnen drager gemonteerd. Wanneer een fotograaf op deze drager een aantekening of handtekening aanbracht, kon het gebeuren dat hij hiervoor gebruik maakte van ijzergallus-inkten. Deze inkten zijn zuur en de ijzerdeeltjes die erin zitten tasten de papierzvezels aan. Er treedt een bruine verkleuring op. Het papier of karton geraakt steeds verder aangetast en er ontstaan gaten daar waar de opschriften zaten.

Foxing

Foxing is een typisch schadekenmerk dat voorkomt op papier, emulsies en karton. Het is te herkennen aan de bruinrode vlekjes die zowel op het opzetkarton als op een foto kunnen voorkomen. Soms zitten ze op het karton of de foto of op beiden. Foxing ontstaat vaak in een bewaaromgeving met een hoge relatieve vochtigheid. Alle oorzaken van foxing zijn niet bekend. Het is vaak te wijten aan de aanwezigheid van schimmels gecombineerd met metaaldeeltjes die in het papier zitten.

Foto met sporen van foxing

Foto met onderaan verzilvering

Verzilvering

Dit schadeverschijnsel komt voor bij zwartwitprints en -negatieven. De emulsie bij dit fotomateriaal bestaat naast gelatine uit zilverzouten. Verzilvering manifesteert zich als een metaalachtige glans in de donkere partijen (meeste beeldzilver) en aan de randen van een zwartwitbeeld. Daar is het meeste contact met de zuurstof en de verpakkingsmaterialen. Verzilvering of zilveromslag ontstaat door de oxidatie van het metallisch beeldzilver en wordt veroorzaakt door een reactie met slechte stoffen uit de omgeving, slechte verpakkingsmaterialen en lijmen.

Verzilvering kan de leesbaarheid sterk verminderen.

Redox

Net als verzilvering is redox een schadeverschijnsel dat zich vooral manifesteert bij zwartwitprints en -negatieven. Het is te herkennen aan de oranje- tot bruine vlekken die op de foto verschijnen. Schadelijke stoffen uit de omgeving, zoals bijvoorbeeld formaldehyde uit hardboard en lijmen, reageren met het beeldzilver. Daarnaast speelt een hoge relatieve vochtigheid een belangrijke rol.

Zowel verzilvering als redox kunnen niet door een fotorestorator worden hersteld. Deze schadeverschijnselen kunnen echter wel door een verbeterde bewaaromgeving en verpakking worden vertraagd of vermeden.

Vlekken veroorzaakt door redox.

Vergeling

Vergeling kan het gevolg zijn van onvoldoende spoelen, een uitgeput fixeerbad of tekort fixeren.

Het fixeermiddel dat niet werd uitgespoeld en dat in de foto is achtergebleven gaat ontbinden onder invloed van een hoge relatieve vochtigheid en gaat zich vervolgens binden met het zilver in de print tot gekleurde vlekken.

Het gebruik van een uitgeput fixeerbad zorgt ervoor dat de resterende onoplosbare zilversamenstellingen achterblijven waardoor er uiteindelijk zilverulfide wordt gevormd. De hoge lichten van het beeld (bv. de lucht en de witte randen van een print) gaan verkleuren.

Bij een te korte fixatie blijven er lichtgevoelige zilverzouten achter. Deze reageren met het licht en vormen gekleurde vlekken (gaande van geel tot rood). Dit gebeurt vaak snel na de ontwikkeling en geeft aan dat er niet voldoende gefixeerd is geweest.

Vergeling kan ook het gevolg zijn van peroxides die vrijkomen uit plastics, vernissen, verven, karton van een slechte kwaliteit, enz. Sommige grondig gespoelde foto's zijn extreem gevoelig voor deze vorm van degeneratie.

Vergeling brengt ongewild kleur in je foto.

Verbleking

Foto's blijven gevoelig voor licht. De langdurige blootstelling aan UV-licht zorgt ervoor dat foto's verbleken.

Foto met schade door verbleking.

Van alle schadekenmerken zijn deze die betrekking hebben op de degradatie van film het meest urgent. Het verval van film is onherroepelijk, kan niet worden stopgezet maar enkel worden vertraagd door een aangepaste bewaaromgeving. Het is dan ook van belang om de verschillende filmsoorten binnen een fotoverzameling tijdig te identificeren om verdere schade te voorkomen. Degraderende film geeft immers ook schadelijke stoffen af die naburige nog niet aangetaste film kunnen beschadigen. In het geval van verval is het aangewezen het beeld te dupliceren op een stabielere drager of de inhoud van het beeld te digitaliseren. Dit betekent echter niet dat de originele film moet worden vernietigd of weggegooid. Er zijn misschien andere instellingen die je hierbij verder kunnen helpen.

Nitraatverval

Cellulosenitraat (nitrocellulose) verwijst naar een groep van transparante en flexibele dragers die gebruikt werden voor cinematografische film en fotonegatieven. Nitraat werd als drager voor cinematografische film en fotografische negatieven gebruikt tussen 1895 tot omstreeks 1950. Vanaf 1889 zorgde onder andere Kodak voor de popularisering van

cellulosenitraat.

Cellulosenitraat krijgt de eigenschappen van een plastic omwille van de weekmaker kamfer. Daardoor is cellulosenitraat zeer ontvlambaar. Het gevaar neemt toe naarmate het materiaal minder kan luchten, de hoeveelheden groter zijn, de temperatuur stijgt en het materiaal ouder is. Brandende nitraatfilm kan onmogelijk geblust worden met water, zand of brandwerende middelen zoals schuim of vloeistof omdat cellulosenitraat zuurstof produceert om verder te branden.

De degeneratie van nitraatfilm verloopt in verschillende stadia:

1. Verkleuring (amberkleurig) en verbleking
2. De emulsie wordt zachter, waardoor het negatief kleverig wordt en aan het verpakkingmateriaal gaat vast zitten. De amberkleur wordt donkerder en de drager wordt brozer. De nitraatgeur wordt sterker.
3. Het loskomen van de emulsie op de drager. Tussen de drager en de emulsie ontstaan kleverige en slijmerige blazen. Deze vormen een bruin en luchtig schuim. De donkere amberkleur heeft nu plaats gemaakt voor een donker bruine kleur. De drager is nu erg bros en er komen chemische dampen vrij.
4. De film is herleid tot één zachte massa en de verschillende filmlagen zijn niet meer van elkaar te onderscheiden.
5. De samenklervende film wordt herleid tot bruin poeder.

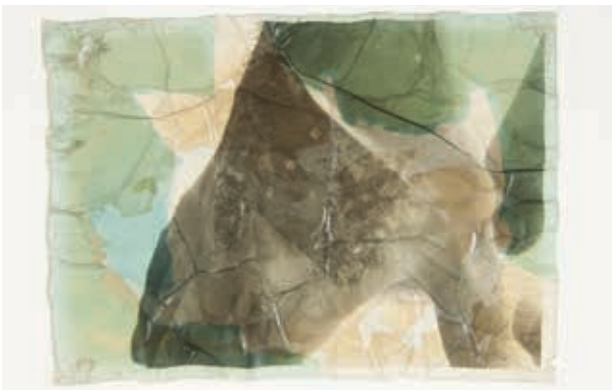
Gedegradeerde nitraatfilm.

Acetaatverval

Filmmateriaal op cellulose-acetaat werd ontwikkeld tussen 1925 en 1950 om de brandbare en chemisch onstabiele nitraatfilm te vervangen. Acetaat is aanzienlijk minder brandbaar en wordt daarom ook 'Safety film' genoemd.

Omdat acetaatfilm bij ontbinding een typerende azijngeur afgeeft, noemt men deze vorm van ontbinding het 'vinegar syndrome' of het azijnsyndroom. Cellulose-acetaatnegatieven die lijden aan het azijnsyndroom beginnen in de eerste instantie te golven en vervolgens treden oneffenheden in de emulsielaag op. Als laatste stadium gaat het negatief 'channelen', waaronder het krimpen van de filmdrager wordt verstaan. De antihalolaag en de antikrullaag komen plaatselijk los van de drager. Langwerpige luchtbellens vormen het beeld en hebben het uitzicht van kleine tunnels.

Door de verzuring worden ook de antihalokleurstoffen (blauw of magenta) opnieuw zichtbaar.

Gedegradeerde acetaatfilm.

Verkleuring (Dye Fading)

Verkleuring komt vooral voor bij kleurfotografie. Het is een intern chemische verbleking die zich continu voordoet. De aanwezige kleurstoffen breken altijd af, zowel in het licht als in het donker:

Light Fading: Light fading doet zich voor bij blootstelling aan UV-licht. De magentakleur is het meest stabiel en de andere kleuren (cyaan en geel) verbleken. De typische roodroze kleur die we terugvinden bij kleurenfoto's uit de jaren 1970 en '80 is ons niet onbekend.

Dark Fading: Dark fading is verbleking in het donker onder invloed van een slechte temperatuur, relatieve vochtigheid en in mindere mate vervuiling. De cyaankleur verbleekt het snelste.

Verkleuring merken we wel vaker in fotocollecties.

Verpakken en bewaren

Om fotomateriaal optimaal te beschermen tegen slechte omgevingsfactoren en te voorkomen dat de eerder vermelde schadekenmerken zich manifesteren of verergeren, is de verantwoorde verpakking en bewaring van fotomateriaal essentieel. De verpakking vormt een buffer tegen slechte omgevingsfactoren en vermijdt dat stof en vuil zich vastzetten op het beeldmateriaal.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen primaire en secundaire verpakking. De primaire verpakking (bv. fotohoezen uit papier en kunststof) bevindt zich in rechtstreeks contact met het fotomateriaal, terwijl de secundaire verpakking (bv. conserveringsdoos) zich rond de primaire verpakking bevindt.

Bij het uitkiezen van het geschikte verpakkingsmateriaal kan er worden gekozen tussen papier en kunststof als basismateriaal voor de verpakking. De keuze voor papier of kunststof wordt bepaald door het gebruik, het desbetreffende fotomateriaal en de bewaaromstandigheden. Bij voorkeur kiest men ook voor PAT-geteste⁴ materialen. PAT-geteste materialen vind je terug bij de specifieke leveranciers van conserveringsmaterialen en -verpakkingen. In de catalogen bij de verpakkingsmaterialen voor foto's wordt er dan ook vaak naar dit 'kwaliteitslabel' verwezen. Bij een leverancier kan je bij het opvragen van een offerte steeds het PAT-certificaat bij het beoogde materiaal opvragen. Let hierbij steeds op de datum waarop het materiaal het laatst werd getest, want men dient steeds het meest recente certificaat voor te leggen.

Als je niet de mogelijkheid hebt om PAT-geteste materialen aan te kopen, kies dan resoluut voor kwalitatieve materialen die je ook kan terugvinden in winkels waar men ook kunstenaarsmaterialen en

papier verkoopt. Kijk naar de criteria in de onderstaande tabel en vraag desnoods een technische fiche bij het materiaal dat je zou willen aankopen.

In de onderstaande tabel worden de criteria en de voor- en nadelen van deze verpakkingsmaterialen opgelijst.

	Papier	Kunststof
Criteria	zuurvrij, ligninevrij, niet chloorgebleekt, niet gekleurd en/of bedrukt, gebufferd of niet gebufferd ⁵ (in geval van twijfel niet gebufferd papier), geen pergamiijn.	polyethyleen (PE), polypropyleen (PP) en polyester (PS) zijn geschikt, geen acetaat, geen coatings, geen PVC, geen weekmakers
Voordelen	<ul style="list-style-type: none"> · Relatief goedkoop · Kan beschreven worden met potlood · Biedt bescherming tegen licht · Heeft bufferende werking tegen vocht · Is poreus en sluit geen gassen in · Kan in verschillende formaten worden gevouwen 	<ul style="list-style-type: none"> · Transparant · Verpakking moet voor consultatie niet worden opengemaakt · Minder kans op manipulatieschade · Biedt bescherming tegen water
Nadelen	<ul style="list-style-type: none"> · Niet waterdicht · Verpakking moet voor bestudering worden opengemaakt 	<ul style="list-style-type: none"> · Sluit vocht en schadelijke gassen in · In niet-geklimatiseerde ruimten kan de emulsie aan de verpakking blijven kleven. Acetaat- en nitraatfilm nooit in kunststof verpakken · Duurder dan papier · Moeilijk te beschrijven · Krast snel · Smelt bij brand

Het kiezen tussen gebufferd en niet-gebufferd papier doe je best op basis van de samenstelling van je fotoverzameling en het gebruik van deze collectie.

Als je kiest voor papier als verpakkingsmateriaal, hanteer dan de volgende handige regel:

- Chromogene kleurenprints werden tot het einde van de jaren 1970 gestabiliseerd met een constant lage pH (ca. 4) en zijn van nature zuur van aard. De aanwezige buffer kan dus nadelig werken op een kleurenprint.
- Conclusie:
 - o Kleurenfoto's nooit in gebufferd papier bewaren, maar wel in kwalitatief en zuurvrij ongebufferd papier
 - o Kleurenpositieven en -negatieven worden eveneens in ongebufferd papier bewaard
- Zwartwitpositieven en -negatieven kunnen zowel in gebufferd als in niet-gebufferd papier

worden bewaard

- Om het verval van nitraat- en acetaatfilm (negatieven, dia's en films) te voorkomen en te vertragen, kies je voor gebufferd papier.
- Het belang van nitraat- en acetaatfilm gaat boven dat van kleur. Kleurendiapositieven op film zoals bijvoorbeeld kleurenacetaat worden dan ook bij voorkeur in gebufferd papier bewaard.

Belangrijke opmerking:

Voor langetermijnbewaring mag je film nooit verpakken in kunststof. De stoffen die vrij komen uit de film kunnen niet uit de gesloten en niet ademde verpakking ontsnappen en tasten bijgevolg de film opnieuw aan. Op die manier wordt het degradatieproces aanzienlijk versneld. Papier is dan ook de aangewezen verpakking voor film.

Naast de geschikte verpakking is ook een aangepaste bewaaromgeving een belangrijke factor die de levensduur van fotomateriaal aanzienlijk verlengt. Zo is het van belang om de temperatuur, relatieve vochtigheid/luchtvochtigheid en de kwaliteit van de omringende lucht in het oog te houden. Ook de risico's die gepaard gaan met (extreme) schommelingen in temperatuur en luchtvochtigheid moeten goed worden ingeschat alvorens een ruimte in gebruik wordt genomen voor het bewaren van fotomateriaal. Schommelingen zorgen ervoor dat materialen uitzetten en krimpen door het opnemen en verdampen vocht. Ook de verschillende lagen in een foto reageren anders waardoor er schade kan optreden. Op de site van het IPI kan je gratis twee programma's downloaden waarmee je de risico's verbonden aan schommelende temperaturen en vochtigheden en de invloed ervan op de levensduur van fotografisch materiaal beter kan inschatten: de preservation calculator en dew point calculator.⁶

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de richtwaarden voor temperatuur en luchtvochtigheid van de bewaaromgeving van fotografisch materiaal.⁷

Soort fotografisch materiaal	Temperatuur	Relatieve vochtigheid
Kleurnegatieven en -positieven op transparante dragers	3°C ± 0,5°C	33% ± 3%
Kleurpositieven op papieren dragers	3°C ± 0,5°C	45% ± 5%
Optische beelddragers, Cd-roms en dvd's	5-10°C ± 0,5°C	35% ± 5%
Z/W negatieven en positieven op transparante dragers, inclusief papiernegatieven	13°C ± 0,5°C	33% ± 3%
Optische beelddragers, harde schijven	13°C ± 0,5°C	35% ± 5%
Monochrome positieven op papieren dragers	18°C ± 0,5°C	45% ± 5%
Objecten zoals daguerreotypieën, ambrotypieën, ferrotypieën	18°C ± 0,5°C	45% ± 5%
Fotoalbums met foto's	18°C ± 0,5°C	45% ± 5%

Deze waarden zijn allemaal gebaseerd op de internationale ISO-standaarden voor de bewaring van fotomateriaal en laten een minimum aan schommelingen in temperatuur en RV toe. Bij het bepalen van de ideale bewaar temperatuur en relatieve vochtigheid is het in eerste instantie belangrijk om naar de samenstelling van je verzameling of collectie te kijken. De al dan niet aanwezige diversiteit aan materialen bepaalt uiteindelijk welke temperatuur en RV het meest geschikt zijn. Hoe meer verschillende materialen met elkaar worden gecombineerd, hoe meer je naar de gulden middenweg op zoek moet. Een temperatuur van 18°C en 45% is dan het beste. Vermijd ook extreme schommelingen, want deze brengen aan een verzameling de meeste schade toe. Een kelder en zolder zijn dan ook niet de beste bewaarplaatsen om je collecties te bergen. Ga op zoek naar een ruimte die het hele jaar door zoveel mogelijk stabiel blijft qua temperatuur en RV. Een fotocollectie is niet altijd zo homogeen als de meeste mensen denken. Foto's op papier zijn het

meest bekend, maar dit neemt niet weg dat er op zowat alle mogelijke materialen foto's werden gemaakt. Glas, textiel, steen, hout, porselein, leder en papier vormen slechts een greep uit het gamma aan basismaterialen die door fotografen van lichtgevoelig beeldmateriaal werden voorzien en in de camera aan licht werden blootgesteld. Dit betekent niet dat deze diversiteit aan materialen vaak en veel in onze archieven en musea voorkomt. Het is wel belangrijk om te weten dat ze soms onverwacht in een collectie/archief kunnen opduiken, maar vaak niet als dusdanig worden herkend en vervolgens een anoniem bestaan leiden. Weten dat deze procedés wel eens tussen de traditionele en meest voorkomende fototechnieken kunnen zitten, houden je alert bij het analyseren van archieven met een vrij heterogene samenstelling. Vermits deze uitzonderingen niet de regel vormen, hebben we ons in dit artikel vooral gericht op het behoud en beheer van de meest voorkomende analoge fotomaterialen en fotografische technieken die in archieven en musea

voorkomen: zwartwitprints op papier, negatieven en diapositieven op glas en film en kleurenprints. Niet alleen de weloverwogen en duurzame verpakking en bewaring van deze fotomaterialen, maar ook de aangepaste manipulatie van dit fotografisch erfgoed zal de levensduur van een collectie aanzienlijk verhogen.

Het identificeren en conserveren van een specifiek fotoprocédé is echter niet altijd zo makkelijk en vraagt enige ervaring en training. Het inschakelen van een fotorestaurator kan dit proces dan ook aanzienlijk versnellen. Daarnaast bestaan er specifieke cursussen waarin er wordt aangeleerd de verschillende fotografische procedés te herkennen.

Voor allerhande vragen over de identificatie, conservering en bewaring van fotomateriaal kan je steeds vrijblijvend terecht bij het restauratieatelier van het FotoMuseum Antwerpen.

Ann Deckers
Ann.deckers@fomu.be

Sofie Meuwes
Sofie.meuwes@fomu.be

- 1 Albumine (1848 – begin 20ste eeuw): Het wit van een kippenei.
- 2 Collodium (Vanaf 1851 als nat collodiumnegatief, na 1865 tot kort na WO II): Schietkatoen opgelost in alcohol en ether.
- 3 Gelatine (Vanaf 1871 als negatiefemulsie en vanaf 1881 voor fotopapieren): Lijmachtige stof vervaardigd uit collageenhoudend dierlijk afval, zoals botten en pezen.
- 4 PAT: Photographic Activity Test, ontwikkeld door het Image Permanence Institute (IPI) - <https://www.imagepermanenceminstitute.org/testing/pat>
- 5 Gebufferd papier: Dit papier bevat een alkalische reserve die het papier beschermt tegen zuurhoudende lucht. Deze buffer bestaat uit 1 à 3% calciumcarbonaat. Deze buffer dient om het papier langer zuurvrij te houden
- 6 Preservation calculator: <https://www.imagepermanenceminstitute.org/resources/calculators>
Dew Point Calculator: <http://www.dpcalc.org/>
- 7 <http://www.nederlandsfotomuseum.nl/nl/over-fotografie/fotografie-dossiers/77-fotografisch-materiaal-bewaren/385-2-de-juiste-omgevingsfactoren>

ACTIVITEITEN IN DE KIJKER

50 jaar Heemkring 'De Botermolen'

Deze zomer vond in Keerbergen een historische karren- en wagenstoet plaats ter gelegenheid van het 50-jarige bestaan van Heemkring De Botermolen. Ongeveer 600 vrijwilligers werkten hieraan mee.

De Keerbergse heemkundige kring, met haar museum, wilde haar bestaan gedurende een halve eeuw feestelijk herdenken en laten zien wat er zich tussen 1963 en 2013 had afgespeeld binnen de vereniging. Men besloot om de geschiedenis, de activiteiten en de verschillende facetten van de kring te tonen aan het publiek door middel van een karren- en wagenstoet.

Naast paarden, kwamen ook andere trekdieren aan bod zoals te zien is bij deze hondenkar.

Verschillende karren werden door mensenkracht voortbewogen waaronder enkele stootkarren.

Tijdens de stoet werden de voertuigen getrokken door paarden, honden, ezels en ossen. Elke kar of wagen werd ingekleed met honderden gebruiks-

voorwerpen, typisch voor elk voertuig. Ongeveer 600 vrijwilligers in historische kledij brachten elk tafereel uit de stoet tot leven. Niet minder dan 16 tafereelen van de stoet werden ingeleid door middel van een draagplaat met een passende boodschap naar de toeschouwers.

16 draagplaten gaven de toeschouwers een gepaste inleiding voor elk tafereel.

De heemkring ontstond vijftig jaar geleden naar aanleiding van een actie voor het goede doel. Toen pater Staf Schoovaerts naar Brazilië vertrok, wilden enkele inwoners hem financieel steunen. Een twaalfstal jongemannen besloot om een expo te organiseren met als thema 'Rond Den Open Haard'. Na de tentoonstelling moesten al de voorwerpen opgeslagen worden en zo ontstond Heemkring De Botermolen.

Vandaag beschikt de heemkring over een collectie van zowat 100 voertuigen in een karren- en wagenloods van meer dan 150 meter. Daarmee beschikt De Botermolen over een van de grootste en volledigste collecties operationele regionale karren en wagens in België.

De vendeliërs gilde Pirrewit uit Keerbergen sloot de stoet af.

Brevet Koninklijke Maatschappij¹

Naar aanleiding van hun 50-jarige bestaan, diende de heemkundige kring ook een aanvraag in om een Koninklijke vereniging te worden. Is jouw vereniging 50 jaar of ouder? Dan kan ook jij het Brevet Koninklijke Maatschappij aanvragen om een Koninklijke vereniging te worden. Dit doe je door een brief te sturen naar het hoofd van het departement rekwesten van het Paleis, Hertogstraat 2, 1000 Brussel, tel. 02 551 20 20.

Bij de brief dien je volgende documenten toe te voegen:

- de juiste benaming van de vereniging/groepering
- afschrift van de statuten of van het huishoudelijk reglement als er geen statuten bestaan
- de doelstellingen
- het adres van de zetel
- activiteitenverslag van de afgelopen vijf jaar
- de toekomstige projecten
- ledenlijsten en de structuur en het organogram
- eventueel de lijst van de ereleden
- officieel bewijs van de stichtingsdatum (maand en jaar) (indien niet in de statuten vermeld: via gedateerde krantenknipsels)
- gedetailleerde financiële situatie van de vereniging met onder andere de jaarrekeningen van de laatste vijf jaar
- voor federaties waarvan de groepering deel uitmaakt of waarbij ze eventueel aangesloten is, graag vermelding van: de naam en voor-naam van de voorzitter van de federatie met ook vermelding van het adres en telefoonnummer van de zetel van de federatie.

Hoe verloopt de procedure verder?

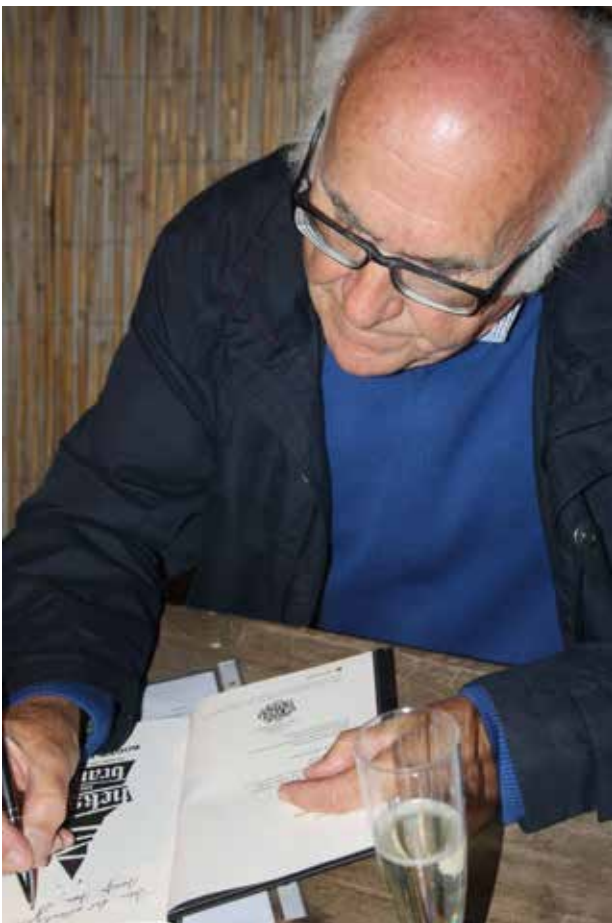
Het hoofd van het departement rekwesten van het Paleis vraagt aan de gouverneur van de betrokken provincie of uw vereniging het waardig is de titel van Koninklijke Maatschappij te krijgen. De provinciale administratie doet daarvoor het nodige administratieve werk. Als het onderzoek gunstig is, dan verleent de Koning de titel en stelt het hoofd van het departement rekwesten van het Paleis het brevet op. Het provinciebestuur wordt daarvan verwittigd en organiseert een plechtigheid waarop het brevet officieel overhandigd wordt.

¹ <http://www.vlaamsbrabant.be/over-de-provincie/beleid-en-bestuur/brevet-koninklijke-maatschappij/index.jsp>

‘Heksen moeten branden’

In de Havesdonckhoeve in Bornem heeft de vereniging Ons Klein-Brabants Boerenerf sinds 1979 een museum ingericht met oude landbouwwerktuigen en volkhuusraad uit de streek. In september vond daar een opmerkelijke boekvoorstelling plaats van de roman ‘Heksen moeten branden’ van Roger Vanhoeck.

Het thema is niet lukraak gekozen, want de Landelijke Gilden organiseert in de streek ook tweemaal een heksenwandeling. Die vond dit jaar plaats begin oktober. Ons Klein-Brabants Boerenerf en de plaatselijke Landelijke Gilde werken hiervoor al verschillende jaren samen.

Voor haar werking kan de Havesdonckhoeve rekenen op haar bestuursleden, maar rond het museum bestaat ook een vrijwilligerswerking. Die bestaat uit een vijftigtal mensen, die op verschillende momenten en voor verschillende taken kunnen worden ingezet.

De vereniging greep de boekvoorstelling aan om hun museum nadrukkelijk onder de aandacht van het publiek te brengen en zo extra inkomsten te verwerven. ‘Ons museum draait voor 99% op eigen middelen’, zegt Frans Spiessens secretaris van de Havesdonckhoeve. ‘En in tijden waarin de mensen besparen, dringt ook bij ons de vraag zich op of en hoe we de komende jaren nog de eindjes aan elkaar kunnen knopen.’

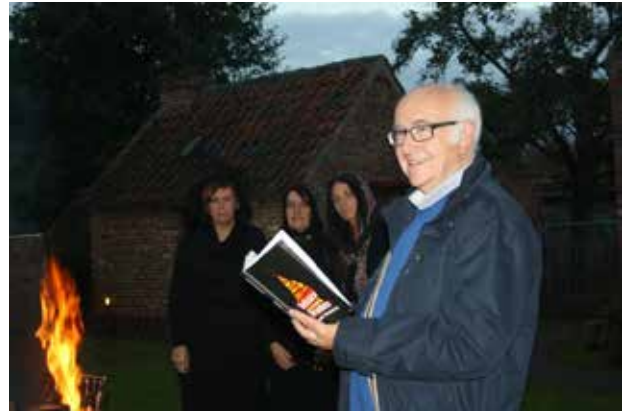
‘In die zin is de uitgave van dit boek een voorbeeld van onze vindingrijkheid in de zoektocht naar eigen inkomsten, nu we steeds minder kunnen rekenen op subsidies of private giften. We willen daar zelf

ook onze verantwoordelijkheid in nemen. Als je een collectie wil onderhouden, word je immers regelmatig geconfronteerd met restauratiekosten.'

Omdat boekvoorstellingen niet echt tot de verbeelding spreken van een breed publiek, werden verschillende randactiviteiten voorzien. De stenen houtoven werd aangestoken en quiches, worstenbroodjes en diverse heksenbroodjes werden daarin gebakken. Er waren ook verschillende figuranten voorzien in heksen- en boerenkledij en de 'zwarte madam' stond klaar aan de poort om de mensen te ontvangen.

Na die avond stopt het voor de vereniging niet, want momenteel werkt ze plannen uit om het verhaal te vertalen naar een toneelvoorstelling. Meer informatie over het boek of de activiteiten die daarrond werden georganiseerd kan je verkrijgen via havesdonckhoeve@skynet.be.

‘Die Swane’ organiseert fietstocht in kader van het Jozef Weynsjaar

Op zondag 22 september 2013 organiseerde heemkring Die Swane uit Heist-op-den-Berg een fietstocht in het kader van het Jozef Weynsjaar. De fietstocht kwam langs de plaatsen die een bijzondere betekenis hebben gehad in het leven en werk van Dr. Jozef Weyns.

Weyns werd 100 jaar geleden geboren in Heist-Goor. Hij was de eerste conservator van het Openluchtmuseum Bokrijk en de vierde nationaal voorzitter van het toenmalige Verbond voor Heemkunde. Hij was ook voorzitter van de Heistse heemkundige kring Die Swane. Naar aanleiding van de 100-jarige verjaardag van zijn geboorte werd zowel in Heist als in het naburige Putte een heus jubileumjaar opgezet, met tal van activiteiten waaronder deze fietstocht.

In totaal namen zo'n 100 mensen deel aan de 26 kilometer lange fietstocht. 'Het traject ging onder meer langs de plaats waar het geboortehuis van Weyns stond', zegt voorzitter Rik Van den Broeck. 'Aan domein Ter Speelbergen, het woonhuis van Weyns, kregen de deelnemers een drankje aangeboden. Er daagden meer mensen op dan we verwacht hadden, maar alles is prima verlopen.'

Wie liever wandelde kon zonder probleem een stuk van het traject uitkiezen om te wandelen in plaats van te fietsen. Fervente quizfanaten hebben hun hart dan weer kunnen ophalen door onderweg enkele vragen op te lossen die bij de inschrijving werden meegegeven.

Inspiratie voor het uitstippelen van het traject werd gehaald uit een wandelkaart, eigenhandig getekend en gepubliceerd door Weyns zelf, onder de titel 'Heemkundige en toeristische merkwaardigheden uit Heist en omgeving'. De tocht had als ambitie, bij wijze van eerbetoon aan Jozef Weyns, om zoveel mogelijk mensen een onbekend stukje Heists verleden te laten ontdekken.

Ook plannen om een erfgoedroute uit te stippelen? Neem dan zeker een kijkje in onze 'Veelgestelde vragen'-rubriek op onze website (www.heemkunde-vlaanderen.be). Daar vind je het antwoord op de vraag 'Hoe ontwikkel je een goede erfgoedroute?'.

